

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**Životní cesty mladých lidí s mentálním postižením
v období přechodu ze školy do dospělosti.**

Analýza uplatnění absolventů vybrané střední školy.

Tereza Jandová

Plzeň 2024

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra sociologie a sociální práce

Studijní program Sociální práce

Bakalářská práce

Životní cesty mladých lidí s mentálním postižením

v období přechodu ze školy do dospělosti

Analýza uplatnění absolventů vybrané střední školy

Tereza Jandová

Vedoucí práce:

Mgr. Šárka Káňová, Ph.D.

Katedra pedagogiky

Fakulta pedagogická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2024

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval(a) samostatně a použil(a) jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2024

.....

Poděkování

Ráda bych poděkovala Mgr. Šárce Káňové Ph.D. za odborné vedení, za pomoc a cenné rady při zpracování této práce.

Obsah

1 Člověk s mentálním postižením	2
1.1 Mentální postižení	2
1.2 Etiologie mentálního postižení	3
2 Vzdělávání lidí s mentálním postižením	4
2.1 Žák se speciálními vzdělávacími potřebami a podpůrná opatření	5
2.2 Primární vzdělávání žáků s mentálním postižením v ČR	6
2.3. Sekundární vzdělávání žáků s mentálním postižením	6
2.4 Možnosti dalšího vzdělávání pro lidi s mentálním postižením	7
3 Přechod ze školy do dospělosti lidí s mentálním postižením	9
3.1 Dospívání a dospělost	9
3.2 Proces osamostatňování	10
3.3 Příprava na přechod ze školy do dospělosti	11
3.3.1 Tranzitní program	11
3.4 Přechod ze školy do dospělosti z pohledu rodiny	12
3.5 Přechod ze školy do dospělosti z pohledu mladých lidí s mentálním postižením	13
4 Teorie životních drah v kontextu mapování životních cest mladých lidí s mentálním postižením	15
5 Sociální služby pro lidi s mentálním postižením	17
6 Zaměstnávání lidí s mentálním postižením	18
6.1 Otevřený trh práce	19
6.2. Chráněný trh práce	19
6.3 Semi – chráněný trh práce	20
6.4 Podporované zaměstnávání	20
7 Metodologie	20
7.1 Výzkumný problém a cíle výzkumu	21
7.2 Výzkumná strategie	23
7.3 Výzkumný soubor	24
7.4 Výzkumné metody	26
7.4.1 Metoda dotazníkového dotazování	26
7.4.2 Metoda rozhovorů formou životních příběhů	26
7.5 Způsoby sběru dat a jejich analýzy	27
7.6 Etika výzkumného šetření	27
8 Výsledky	28
8.1 Výsledky deskriptivní analýzy uplatnění absolventů s mentálním postižením	28
8.2 Výsledky z rozhovorů	32
8.2.1 Představení životních příběhů absolventů s mentálním postižením	32
8.2.2 Výsledky z rozhovorů dle domén životního běhu	35
9 Shrnutí výsledků výzkumného šetření a doporučení pro další výzkum	41
Použité zdroje	44
Resumé	48
Přílohy	49

Úvod

Předkládaná bakalářská práce se zaměřuje na zkoumání životních cest mladých lidí s mentálním postižením v období přechodu ze školy do dospělého života. Hlavním cílem je „zjistit, jaké jsou možnosti či meze uplatnění absolventů vybrané střední školy s obory kategorie E“. Zajímají mě jejich individuální zkušenosti, výzvy, které překonali a strategie, které pro překonání překážek na jejich cestě volili.

Téma jsem si zvolila na základě velkého zájmu na podporu této cílové skupiny a účastí na odborných praxích a dalších doplňkových dobrovolnických aktivitách během mého studia. Poznala jsem lidi jak s lehkým, tak i s hlubokým mentálním postižením a uvědomila jsem si, jak málo je slyšet o této cílové skupině a jak málo společnost zná každodenní témata, která spolu se svými rodinami řeší.

Touto prací bych chtěla lidem s mentálním postižením propůjčit hlas, aby se tímto prostřednictvím mohli ozvat, říct své názory a projevit své pocity. Aby mohli mluvit o tom, co jim brání na cestě k lepšímu – kvalitnějšímu, tedy plnohodnotnějšímu životu.

Uvědomila jsem si, že dokud opravdu nepoznáme cílovou skupinu, které bychom chtěli pomoci a prostřednictvím své práce podporovat, nemáme šanci něco zlepšit. Je třeba se s ní seznámit, mluvit s nimi a diskutovat o jejich životě a možnostech. Teprve poté mohou nastat změny. Na tomto základě jsem koncipovala i svou bakalářskou práci. Tak, aby člověk, který je doposud neseznámený s tématem podpory lidí s mentálním postižením, si skrze teoretická východiska zde uvedená dokázal představit, co znamená být člověkem s mentálním postižením. Co v životě takový člověk řeší, jak je k nim společnost a různé systémy podpory nakloněn a zda je to dostatečné, tj. na rovném základu s ostatními.

Ve výzkumné části této bakalářské práce, jsem se zabývala problematikou uplatnění absolventů s mentálním postižením na trhu práce z vybrané střední školy s obory kategorie E. Základním výzkumným cílem bylo „zjistit, jaké jsou možnosti či meze uplatnění absolventů ze středních škol s obory E pro osoby s mentálním postižením“. Pro sběr dat jsem zvolila nejprve telefonické dotazování a následně rozhovory formou životního příběhu.

1 Člověk s mentálním postižením

V následující kapitole věnujeme pozornost fenoménu mentálního postižení s cílem poskytnout vhled do zkoumané problematiky a souvislostem s ní spojený.

1.1 Mentální postižení

Mentální postižení je dle 12. vydání příručky AAIDD neboli American Association on Intellectual and Developmental Disabilities charakterizováno výrazným omezením v oblastech intelektového fungování a adaptivního chování. Do intelektového fungování se zahrnují charakteristiky inteligence a schopnosti, které jsou hodnoceny na základě testu IQ. Mezi adaptivní chování řadíme dovednosti praktické, sociální a kognitivní schopnosti spojené s porozuměním a interpretací pojmů (Tassé, Schalock, Luckasson, 2021).

Pro děti i dospělé s mentálním postižením jsou typické omezení v oblasti kognitivních procesů, pohybové koordinace, komunikace, vizuomotoriky a interpersonálních vztahů. Jsou více závislí na rodičích a pomoci druhých. Mohou se objevit nedostatky v identifikaci a rozvoji své vlastní osobnosti. I přes uvedená omezení potřebují i oni zažívat pocity uspokojení a jistoty. Je tedy důležité, přizpůsobit se vzniklým omezením a s pomocí a podporou dalších osob, se je pokoušet odbourávat a překonávat (Bendová, Zikl, 2011).

I přesto, že jsme nyní s oporou o odborné zdroje definovali mentální postižení, je třeba se na tuto cílovou skupinu podívat i jiným pohledem. Pohledem, kdy vidíme na prvním místě člověka a až pak teprve shledáme nějaká jeho omezení. Tento pohled nám detailně popisuje významná advokační nevládní nezisková organizace s celonárodní, celoevropskou i celosvětovou působností s názvem Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením (SPMP ČR z. s., mimo ČR vystupující pod názvem Inclusion Czech Republic). Právě tato organizace upozorňuje a veškeré své aktivity staví na předpokladu, že lidé s mentálním postižením jsou jedineční jako každý jiný člověk, a zrovna tak mají své zájmy, touhy, přání a cíle, kterých chtějí dosáhnout (SPMP ČR, 2024).

1.2 Etiologie mentálního postižení

Etiologii mentálního postižení je možné členit z časového hlediska na prenatální, perinatální a postnatální. Prenatální vzniká již během těhotenství a nejčastějším vlivem je dědičnost. Perinatální působí během porodu a následně v krátkém času po něm. Může dojít k organickému či mechanickému poškození mozku, nedostatek kyslíku, předčasnému porodu či nízké porodní váze dítěte. Postnatální příčiny vznikají v době po narození a mezi vlivy můžeme řadit zánět mozku způsobený mikroorganismy, vlivy mechanické jako jsou traumata, nádorové onemocnění mozku a krvácení do mozku (Michalík et al., 2011).

Ke snížení intelektových schopností může dojít i vlivem vzniklé deprivace u dětí, které vyrůstají v nevyhovujících či nepřátelských podmínkách nebo u dětí v ústavní péči. Existuje ale možnost, kdy tomu můžeme předcházet, pokud včas změníme životní podmínky dítěte (Michalík et al., 2011).

2 Vzdělávání lidí s mentálním postižením

Žáci s mentálním postižením mají v závislosti na stupni postižení a míře potřebné podpory své specifické potřeby, které školská legislativa v zákoně č. 561/2004 Sb. označuje jako tzv. speciální vzdělávací potřeby (dále jen SPV). V praxi se také používá spojení „žák s potřebou podpůrných opatření ve vzdělávání z důvodu mentálního postižení nebo oslabení kognitivního výkonu“. Je jim potřeba poskytovat každodenní provázení a potřebnou míru podpory při provádění běžných denních činností. Výzkumy dokazují, že individualizované provázení a poskytování potřebné míry podpory vede k osamostatňování (Bartoňová, Pitnerová, Vítková et al. 2013).

V oblasti školství poskytují poradenskou činnost 2 typy tzv. školských poradenských zařízení; speciálně pedagogická centra a pedagogicko – psychologické poradny. Tyto služby pomáhají v naplňování potřeb žáků a v rozvoji jejich schopností a dovedností. Poskytují prevenci v oblasti sociálně – patologických jevů jako je například šikana a zneužívání návykových látek. Poskytují poradenství v oblasti profesního zaměření žáka. Kromě jiného rozšiřují profesní způsobilost učitelů a a ostatních pedagogických pracovníků (Jedlička et al, 2004).

Pedagogicko-psychologické poradna provádí komplexní pedagogicko – psychologické vyšetření žáků s anticipovanou potřebou podpory ve vzdělávání. Soustředí se na posouzení školní zralosti, identifikuje příčiny poruch učení, chování, problému ve výchově. Zkoumá individuální předpoklady pro rozvoj schopností a talentů žáků. Pedagogickým pracovníkům škol poskytuje konzultace a odporné informace ohledně výchovy a vzdělávání žáků, které vyžadují zvláštní pozornost. A spolupracuje s se školami, zdravotnickými zařízeními a sociálními službami, pro podporu celkového rozvoje žáků (Jedlička et al, 2004).

Speciálně pedagogická centra poskytují poradenství a diagnostiku pro děti a žáky se zdravotním postižením. Podílejí se na vytváření individuálních vzdělávacích plánů, které jsou přizpůsobeny potřebám žáků se zdravotním postižením nebo těm, kteří jsou osvobozeny od povinné školní docházky. Podávají návrh na zařazení na pobyt ve speciálních školách dětí se zdravotním postižením. Vytvářejí odborné posudky pro rozhodnutí příslušných státních orgánů o vzdělávacích opatřeních (Jedlička et al, 2004).

2.1 Žák se speciálními vzdělávacími potřebami a podpůrná opatření

Dle školského zákona se žákovi s SVP poskytují podpůrná opatření (dále jen PO), aby s jejich pomocí mohl dosáhnout svých vzdělávacích možností a najít uplatnění. Mezi tyto opatření patří potřebné úpravy ve vzdělávání dle zdravotního stavu žáka (Zákon č. 561/2004 Sb.).

System posuzující SPV u žáků se vyznačuje velkou mírou nerovnosti, která se projevuje např. při uplatňování práv na vzdělávání u žáků se stejným či různým znevýhodněním a v rozdílném přístupu k žákům v jednotlivých krajích České republiky. Naopak PO klade důraz na druh, stav i míru znevýhodnění u žáků a zároveň také zohledňuje vzdělávací situaci žáka i školy jako celek. Respektuje určité principy a zásady, které zohledňují znevýhodnění žáků. Patří sem rovný přístup, spravedlnost a nediskriminace, které vycházejí nejen z příslušných právních norem jako je Listina základních práv a svobod, školský zákon, Úmluva o právech osob se zdravotním postižením, ale formují se i z principu pedagogiky i speciální pedagogiky (Michalík et al., 2015).

Aby se mohla zajistit srovnatelná míra podpory na různých typech škol, byly vytvořeny tzv. katalogy podpůrných opatření pro podporu žáků s rozličnými speciálními potřebami která poskytují konkrétní návod pro pedagogickou práci. Kladou přitom důraz na zásady a výhody plynoucí z poskytovaných PO a zároveň představují i možná rizika z neposkytnutí. Pedagogičtí pracovníci tak mají možnost lépe sestavovat PO svým žákům, aby odpovídaly jejich aktuálním potřebám a budou moci lépe reagovat na změny v jejich vzdělávání. Katalog PO se stal také významným při nastavování modelů financování, které se staly efektivnější (Michalík et al., 2015).

Podpůrná opatření se dělí do pěti stupňů na základě náročnosti v oblastech organizace, financí a pedagogického uzpůsobení. Lze kombinovat různé stupně a druhy podpůrných opatření dle potřeb žáka. Škola může uplatnit první stupeň podpůrného opatření i bez doporučení školské poradenské instituce. Ale zbylé stupně se bez tohoto doporučení neobejdou. U druhého až pátého stupně je také podmínkou informovaný souhlas od zletilého žáka či zákonného zástupce žáka (Michalík et al., 2015).

2.2 Primární vzdělávání žáků s mentálním postižením v ČR

Vzdělávání žáků je v jistě míře odlišné od vzdělávání žáků bez postižení. Potřebují totiž větší míru podpory a pomoci, aby mohli zdárně dokončit školní docházku. Tato podpora se poskytuje ve formě PO, která jsme si vymezili výše. Tato opatření pomáhají žákům s mentálním postižením při docházení na běžnou základní školu. Dle zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (Školský zákon) ve znění pozdějších novel je od roku 2016 jednoznačně upřednostňuje vzdělávání všech žáků na běžné základní škole v místě bydliště žáka.

Právě jedním z principů Úmluvy o právech osob se zdravotním postižením je zapojení a začlenění těchto osob do společnosti. Je tedy třeba začít již v mladém věku ve škole. Slowík (2016) se zmiňuje o tzv. inkluzivních přístupech, ve kterých se lidé s postižením přirozeně začleňují do společnosti. Při Inkluzivním vzdělávání žáků s lehkým mentálním postižením má i podle Bartoňové, Vítkové et al. (2016) smysl ve vzdělávání používat běžné metody a přístupy ve vyučování. Je však také důležité PO přizpůsobovat těmto žákům dle jejich osobností, potřeb a možností. Dle katalogu podpůrných opatření (Valenta et al., 2023), jsou žáci s mentálním postižením na běžných školách nejčastěji vzděláváni podle individuálního vzdělávacího plánu „*který upravuje obsah vzdělávání podle doporučených očekávaným minimálních výstupů, které vycházejí z RVP pro základní vzdělávání*“ (Valenta et al., 2023, s. 25).

Žáci s mentálním postižením se také mohou vzdělávat na základních školách speciálních. Tyto jsou dle dostupných dat volbou rodin žáků se středně těžkým a těžkým mentálním postižením. Pro žáky s hlubokým mentálním postižením se většinou volí individuální přístup vzhledem k jejich možnostem s pomocí terénních speciálních pedagogů vysílaných „speciální“ školou přímo do rodinného prostředí žáka (Valenta et al., 2023).

2.3. Sekundární vzdělávání žáků s mentálním postižením

Střední vzdělávání se dle Bartoňové, Pitnerové, Vítkové et al. (2013) od roku 1989/90 nejvíce rozvíjí a mění, aby došlo k přizpůsobení se aktuálním potřebám žáků. Na běžných středních školách, které jsou ukončené maturitní zkouškou, se mohou vzdělávat žáci se speciálně vzdělávacími potřebami. Studium i maturitní zkouška je uzpůsobena jejím individuálním potřebám.

V rámci středních odborných učilišť máme tři typy oborů dle kategorií H, E a C. Obory kategorie H jsou tříleté obory zakončené výučním listem s možností studia nástavby pro získání maturitní zkoušky (Bartoňová, Pitnerová, Vítková et al., 2013). Dále máme střední odborná učiliště, které poskytují obory E. Umožňují dosáhnout střední vzdělání zakončené s výučním listem. Jsou nicméně navrženy jako dvouleté nebo tříleté obory, které mají nižší nároky v oblasti obecného vzdělávání. Absolventi těchto oborů jsou připraveni vykonávat jednoduché práce, které se řadí mezi dělnická povolání. Obory kategorie E nejsou tvořeny přímo pro lidi s mentálním postižením a mohou přijímat i žáky bez postižení (Ludíková a kol, 2016).

Školy s obory E přijímají nejčastěji žáky s lehkým mentálním nebo vývojovým postižením, například s poruchou autistického spektra bez mentálního postižení. Pro žáky se středně těžkým a těžkým mentálním postižením jsou určeny obory kategorie C realizované tzv. praktickými školami jednoletými a dvouletými. Uvedené školy přijímají žáky ze speciálních základních škol. Nezaměřují se tolik na přípravu pro budoucí povolání, ale kladou důraz na rozvíjení sociálních návyků, samostatnosti, sebeobsluhy a získání dovedností potřebné ke každodennímu životu. Dle Baslerové at al. (2022) nacházejí absolventi oborů kategorie C uplatnění na trhu práce jen velmi omezeně (Baslerová a kol, 2022).

2.4 Možnosti dalšího vzdělávání pro lidi s mentálním postižením

V případě lidí s mentálním postižením lze uvažovat o jistých kategoriích celoživotního vzdělávání (dále jen CŽV) – v oblasti získání základního vzdělání a nejrůznější kurzy dalšího vzdělávání. První z uvedených je určené pro lidi s mentálním postižením, kteří byli osvobozeni od povinné školní docházky v mládí, ale během života se rozhodli, že by si chtěli vzdělání doplnit. Kurzy pro doplnění vzdělání jsou poskytovány institucemi, které zaštiťuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Další pomyslná kategorie CŽV navazuje na již získané znalosti a dovednosti z přechozího vzdělávání. Mohou si vybírat z dostupných možností nabízených různými institucemi, školami či spolky, např. kurzy dalšího vzdělávání, večerní školy, aktivační centra, centra pracovní rehabilitace či kurzy neformálního vzdělávání v rámci ustavených skupin sebeobhájců (Křížkovská, 2023). Tyto skupiny se například snaží prosadit práva lidí s postižením, měnit věci se kterými nesouhlasí, předávat svoje zkušenosti, učit se stát si zva svým názorem a prosazovat ho a šířit povědomí o lidech s postižením. Veřejnosti dávají

najevo, že lidé s postižením jsou plnohodnotnými členy společnosti jako ostatní a mají co nabídnout (Rytmus, 2024). Během celého života je také důležité posilovat dovednosti pro samostatný a nezávislý život a posilovat uplatnění rolí spojených s životní etapou dospělosti (Křížková, 2023).

V České republice máme se lidé s mentálním postižením mohou vzdělávat a dosáhnout vzdělání ve stupni základního a středoškolského vzdělání. Nemají však možnost dosáhnout vysokoškolského vzdělání. Pro srovnání a zároveň inspiraci, jak by to mohlo fungovat nám bylo při zpracování námi předkládané práce Centrum pro studium a praxi intelektového postižení při na univerzitě Trinity Collage Dublin, která umožňuje lidem s mentálním postižením rozšiřovat jejich znalosti a dovednosti s pomocí, předávání nových informací, poskytováním kurzů CŽV společně se zajištěním odborného praktického výcviku u zaměstnavatelů na otevřeném trhu práce a s tím spojenou realizací longitudinálních výzkumných šetření. Uvedené centrum nese název „Center for People with Intellectual Disabilities. Poskytuje lidem s mentálním postižením možnost, zapojit se do programu vysokoškolského vzdělávání, jejíhož cílem je zapojení těchto lidí do společnosti coby nezávislých dospělých (TCPID, 2022).

3 Přejchod ze školy do dospělosti lidí s mentálním postižením

Během života se člověk vyvíjí, prochází různými etapami, které na něm zanechají jisté změny. Po každé ukončené etapě přichází přechod do té další. Například když ukončíme předškolní vzdělávání a přejdeme do základní školy. Když ukončíme povinnou školní docházku a přejdeme na střední školu. Když ukončíme školní docházku a začneme pracovat. Když si najdeme partnera a založíme rodinu. Nebo když odejdeme z práce do starobního důchodu. Jedná se o přechody, které sebou nesou jistá očekávání, změny a výzvy.

V této kapitole se zaměříme jen na jeden přechod a sice na ukončování školní docházky na střední škole a na s tím spojený vstup do dospělého života. Tyto přechody mezi etapami nás potkávají na naší životní cestě a jsou zaznamenány v našem životním příběhu. V této kapitole proto i vysvětlíme, co životní příběh je.

3.1 Dospívání a dospělost

Nejprve si vymezíme pojmy dospívání a dospělost, abychom pochopili, jaké změny v tomto období nastávají a s čím se můžeme setkat.

Období dospívání lze časově vymezit od deseti do dvaceti let. Můžeme ho také nazvat přechodem mezi dětstvím a dospělostí a dochází v něm k přeměně osobnosti v tělesných, sociálních a psychických oblastech. Tyto změny jsou podmíněny různými biologickými, sociálními a psychickými faktory. Na průběh dospívání mají vliv kulturní a společenské požadavky a očekávání. Jedná se o období, kdy dospívající hledají vlastní identitu, přehodnocují vše kolem sebe a snaží se naplnit očekávání společnosti (Vágnerová, Lisá, 2022).

Dospívání neboli adolescence je pro mnohé náročným obdobím z důvodu zvýšené zátěže, které vzniká ze změn, kterým se dospívající musí přizpůsobit. Například se jedná o hormonální a tělesné změny (Vágnerová, Lisá, 2022). V tomto období je důležité, aby rodina poskytovala emoční jistotu a bezpečné místo, kam může dospívající utéct před problémy. Ovšem zároveň je třeba, aby se od rodiny emancipoval a začal se osamostatňovat, aby byl schopen vést svůj vlastní život. V tomto procesu emancipace se mohou objevit různé obtíže dle míře závislosti na

rodině (Farková, 2009). Je tedy zřejmé, že by se měla udržovat rovnováha mezi snahou rodičů pomoci svému dítěti a nechat ho samotného dospět.

Z hlediska výběru profesního zaměření se dospívající učí rozhodovat mezi upřednostňováním svých schopností a zájmů nebo podmaňováním se vlivu společnosti, která na něho klade nároky. Mállokterý dospívající natolik tíhne k seberealizaci a rozhoduje se sám, co by chtěl v budoucnu dělat dle svých dovedností a preferencí. U činnostech, které si dospívající sám zvolí na základě svého zájmu, je pravděpodobné, že u něj vydrží mnohem déle než u činnosti, které mu vybrali jiní (Farková, 2009). Právě tyto činnosti je třeba rozvíjet a nadále v nich pokračovat v profesním životě.

Naši výzkumnou pozornost ubíráme specificky k časně dospělosti. V této etapě si člověk upevňuje svoji identitu, seznamuje se s rolí dospělého a upřesňuje si své cíle, charakteristická je i nezávislost na rodičích, hledání svého životního partnera, založení rodiny, volba povolání a získávání pracovní odpovědnosti. Dle jednoho z kritérií, které určuje dospělost se považuje dosažení zralosti. Pokud člověk po ukončení dospívání například přebírá osobní a občanskou odpovědnost, stává se ekonomicky nezávislým a stává se nezávislým i na svých rodičích a zakládá, rodinu je za těchto okolností pokládán za zralého (Langmeier, Krejčířová, 2006).

3.2 Proces osamostatňování

Proces osamostatňování je důležitým krokem u každého mladého člověka. Je klíčové, aby se s tímto procesem začalo již v průběhu života a nečekat do doby, než rodiče nebudou schopni poskytovat potřebnou péči, na kterou byli zvyklí. Pokud dítě s mentálním postižením žije až do dospělosti v domácnosti s rodiči, kteří se starají téměř o vše, může to vést ke komplikacím při následném osamostatňování a přijímání odpovědnosti (Procházková, Sayoud Solárová at al., 2014). Aby tyto komplikace nenastaly, je třeba začít podporovat osamostatňování již v mladém věku.

Dle publikace SPMP ČR se doporučuje začít s procesem již od dětství tak jako se to dělá i u dětí bez postižení. Proces učení může být pomalejší a je možné, že ne vše se naučí úplně dokonale, ale to nevádí, hlavním faktorem je začít včas. Zaměřit by se měli například na sebeobslužné činnosti a aktivity spojené s domácími pracemi. Je také důležité si uvědomit, že žít samostatně, neznamená žít osamocně nebo že by měli

vše zvládat sami bez pomoci. Žít samostatně nám dává možnost rozvíjet se, poznávat se v jiném směru a získat zodpovědnost za své jednání (Blažková et al., 2020).

3.3 Příprava na přechod ze školy do dospělosti

Příprava na přechod ze školského prostředí do dospělého života zahrnuje promyšlené a koordinované plánování a spolupráci mezi žákem, jeho rodinou, zaměstnanci školy a komunitními organizacemi (Leonard, Foley, Pikora, et al., 2016). Pro úspěšný přechod je důležité, aby byli mladí lidé cíleně podporováni k vyjadřování svých přání, zájmů a názorů.

Američtí autoři Kohler, Gothberg, Fowler a Coyle (2016) považují za účelné v rámci přípravy vytvářet tzv. tranzitní plán, se kterým by se podle nich mělo začít nejpozději ve 14 letech žáka a měl by tím být oficiálně zahájen proces tranzitního plánování. Zohledňuje se v něm rozvoj studentů, zapojení rodiny, struktura programů a spolupráce mezi službami. Žáci se aktivně podílejí na rozhodovacím procesu při tvorbě plánu a rozvíjejí tak schopnost sebeurčení a sebeobhajoby. Maštalíř (2021) k tomu dodává, že během procesu plánování by měly všechny činy vést k tomu, aby mladý člověk s postižením byl podporován stát se plnohodnotným členem běžné komunity.

3.3.1 Tranzitní program

V České republice není proces tranzitního plánování ani žádné oficiální programy na podporu přechodů mladých lidí s postižením ze školy do dospělosti legislativně ukotven. Výjimkou je jedna nestátní nezisková organizace – Rytmus, která tzv. tranzitní plánování na podporu přechodu mladých lidí s mentálním postižením, nicméně zaměřuje se mj. na přechod ze školy do práce. Poskytuje pomoc a podporu žákům se zdravotním postižením z praktických škol či odborných učilišť. Žákům zajišťují odborné praxe na trhu práce. Žáci tak dostávají zkušenosti a dovednosti, které jsou potřebné pro jejich budoucí pracovní uplatnění. Program je však poskytován jen v místech působení organizace, tj.- v Praze, Karlovarském kraji a v Brně (Rytmus, 2022).

Organizace Rytmus implementuje přístup zvaný plánování zaměřené na člověka, které vzniklo na základě myšlenky, že každý může být užitečný pro svět. Uvedený přístup klade důraz na dávání slova lidem s mentálním postižením bez ohledu na hloubku jejich postižení. Podporuje samostatné rozhodování, uvažování o jejich představách o

životě a podporuje naslouchání. Na konci tohoto plánování vzniká písemný záznam, který obsahuje naplánované cíle a kroky. Přístup orientovaný na člověka nachází své využití v dalších sociálních službách, ve škole či jako prostředek zlepšení fungování týmů (Rytmus, 2022).

3.4 Přejchod ze školy do dospělosti z pohledu rodiny

V době přechodu do dospělosti je důležité značné přizpůsobení rodiny, protože jde o období, kdy se mění i jiné rodinné situace. Například sourozenci se stěhují z domova, prarodiče stárnou a potřebují podporu, popřípadě péči (Leonard, Foley, Pikora, et al., 2016). Může tedy nastat situace, kdy rodina nebude schopna dávat dostatečné množství podpory členu rodiny s mentálním postižením pro zvládnutí úspěšného přechodu. Protože sami potřebují podpořit na jejich vlastní cestě.

Dalším faktorem mohou být finance rodiny. Rodiče se obávají, že se budou muset stát pečovateli svých dětí s mentálním postižením po ukončení školy, pokud se nezvládnou osamostatnit, či nenajdou vhodné sociální služby. Z tohoto důvodu si hledají další zaměstnání, aby byli finančně zaopatřeni. (Leonard, Foley, Pikora, et al., 2016). Je třeba zohlednit i fakt, že větší počet zaměstnání může vést k přepracovanosti, stresu a nedostatku času na proces přechodu jejich dítěte.

Je důležité, aby měl člověk s postižením blízké vztahy se svou rodinou, známými. Aby byl obklopen lidmi, kteří ho mají rádi. Rodiče se mohou domnívat, že by jejich dítě mělo být obklopeno pouze těmito lidmi, aby mu nikdo nemohl ublížit či zneužít na základě větší zranitelnosti. Tímto jednáním by ale došlo k tomu, že jejich dítě bude mít v budoucnosti problém s navazováním kontaktů a dostat se tak do sociální izolace (Blažková et al., 2020). Je tedy třeba, aby rodiče dali svému dítěti prostor a podporovali ho při navazování nových vztahů.

Navazování a udržování nových vztahů může být pro lidi s mentálním postižením náročnější, a proto ocení podporu svých blízkých. Podpora může spočívat v podobě nácviku sociálních dovedností, mezi které se řadí například schopnost komunikace, empatie, vyslechnout druhou osobu, představení se a podobně (Blažková et al., 2020).

3.5 Přejchod ze školy do dospělosti z pohledu mladých lidí s mentálním postižením

Dle australské studie autorů Mogensen, Drake, McDonald a Sharp (2023) zabývající se názory mladých lidí s mentálním postižením o životě po škole vyplynulo, že plánování přechodu ve škole považují za nedostatečné a nedůsledné. Zažívali pocit, že jsou vyloučení z rozhodování o jejich vlastním životě. Přístup ke službám a zaměstnání označují za náročný. Mladí lidé s mentálním postižením zahrnutí do studie se cítili být v neustálém stavu přechodu a cítili se ztraceni.

Uvedená studie dále poukázala na pozitivní výsledky přechodu, pokud se s plánováním přechodu začne včas a jestliže budou zapojeny všechny potřebné strany. Dle australské studie však vyšlo najevo, že s plánováním se začíná až v posledním roce školní docházky. Tedy v roce, kdy by měl již nastat přechod do dospělosti. Pozdní začátek plánování přechodu má za následek zaměření se zejména na přechod do služeb pro dospělé s postižením a nezohlednění, co si mladý člověk skutečně přeje při zohlednění jeho zájmů a individuálních potřeb (Mogensen, Drake, McDonald a Sharp, 2023)

Ze studie dále vyplynulo, že málokomu byla poskytnuta možnost výběru, autonomie a podílení se na plánování služeb po ukončení školy. Mladí lidé mnohdy nedostali příležitost vyjádřit své vlastní cíle, kterých by chtěli dosáhnout. Věděli, co by chtěli dělat, ale nikdo se jich na ně neptal nebo nebyli dostatečně podpořeni. Často se cítili vyloučení z rozhodování o tom, jak bude vypadat jejich budoucnost. Opakovaně jim dávali na výběr z aktivit, které dle jejich názoru nijak nerozvíjejí jejich schopnosti a možnosti (Mogensen, Drake, McDonald a Sharp, 2023).

Ohledně sociálních vztahů, se vyskytl velkým problémem při utváření nových přátelství. Pro mnohé z nich znamenal odchod ze školy bolestnou ztrátu svých kamarádů. Bylo pro ně velmi náročné navazovat nová přátelství. To vedlo k izolaci a smutku ze samoty. Přitom právě přátelství poskytuje možnost sdílení příběhů, koníčků či zájmů. Přátelé si také navzájem pomáhají a podporují. (Garoler, Díaz, a Noell, 2021). Díky přátelům se necítíme sami, přátelé jsou nám oporou, a právě v období dospívání je nejvíce potřebujeme, jelikož je to období velkých změn.

Po odchodu ze školy, bydlela většina respondentů stále u rodičů. Ovšem toto společné bydlení jim moc neprospívalo. I když se zdá, že rodina je pro člena s mentálním

postižením velikou oporou, může se stát, že je to naopak. Respondenti uvádějí, že život s rodiči pro ně byl omezující a stresující, jelikož na ně neměli žádné velké nároky. Mladí lidé s postižením, ale toužili po intimních vztazích a přáli si založit svou vlastní rodinu. Měli pocit, že promeškali milníky, které zažívají ostatní lidé v jejich věku. Z důvodu, že nebyli vyslyšeny jejich přání a touhy, neustále měnili služby pro osoby se zdravotním postižením. Hledali totiž nějaký smysl a účel. Tímto chováním docházelo k neustálému prodlužování přechodu (Mogensen, Drake, McDonald a Shar, 2023).

4 Teorie životních drah v kontextu mapování životních cest mladých lidí s mentálním postižením

V rámci této teorie představíme dva významné autory. Prvním je profesor Mark Priestley, jehož kniha z roku 2003 s názvem *Disability: a life course approach* nám poskytla cenné informace o teorii životních drah. A druhým je anglický sociolog Michael Oliver, který je tvůrcem knihy s názvem *Social Work with Disabled People* z roku 1983.

Mike Oliver v roce 2013 na svou knihu reaguje po 30 letech článkem, který reflektuje ukotvení sociálního modelu zdravotního postižení v praxi. Připomíná zde i původní myšlenku tohoto modelu, která vzešla z dokumentu *Fundamental Principles of Disability* ze 70. let. Dle této myšlenky se poukazovalo na to, že lidé s postižením nejsou omezovány svými zdravotními postiženími, ale bariérami, které utváří společnost. Oliver (2013) uvádí, že na začátku 80. let představil jak modely individuální, tak sociální zaměřené především na profesionály pracující s lidmi se zdravotním postižením. Navrhl jim, aby změnil své myšlení a namísto práce s lidmi na bázi individuálního modelu, se přeorientovali na model sociální, který více odpovídá potřebám lidí se zdravotním postižením.

Oliver (2013) dále reflektuje, že se sociální model stal hlavní myšlenkou při utváření školení o rovnosti osob se zdravotním postižením, dále fungoval jako prostředek rozvoje kolektivního vědomí o postižení a posílil hnutí, které založili lidé s postižením. Díky sociálnímu modelu se například změnil právní systém, aby lidé se zdravotním postižením nebyli diskriminováni, rozšířily se služby a veřejné budovy byly dostupnější a uzpůsobené potřebám lidí s postižením.

Z teoretického hlediska v rámci přístupu životního příběhu se nabízí dva pohledy, které jsou významné pro studium postižení v rámci tzv. sociálního modelu (Oliver, 1983). První pohled nám udává konceptualizaci životního příběhu z jeho životní zkušeností. Přístup nám umožňuje zkoumat, jak se vytvářejí jednotlivé životní příběhy a jak se vyvíjejí v různých historických etapách a sociálních kontextech. Hodnota tohoto přístupu spočívá v příležitosti dozvědět se, jak se projevují a překonávají bariéry způsobené znevýhodněním, prostřednictvím přímého propojení s životní zkušeností osob se zdravotním postižením (Priestley, 2003).

Priestley (2003) také uvádí, že na životní příběh můžeme také nahlížet jako na generační systém, který je založen na pravidlech kultury a strukturálních hranic, které nám ukazují, jak by měl vypadat normální život. Z tohoto pohledu nám životní příběh pomáhá pochopit, jak se ve společnosti organizují změny jak po stránce strukturální, tak institucionalizované. Dle sociálního modelu se za hodnoty tohoto přístupu považuje možnost poznat rozdílný dopad překážek, kterým lidé s postižením čelí, a rozdílné sociální významy. A to v různých situacích dle generace. Například dětství, dospělost a stáří.

Mark Priestley považuje generační umístění člověka, za důležitý faktor rozdílu. Pokud budeme přemýšlet o dopadech, které způsobují generační systémy a politiky, můžeme pochopit, jak postižení vzniká, jak je vnímáno a jak je regulováno v rámci politik a sociálních institucí. Může tak dojít k odhalení, pochopení a sdílení strategií, které vedli ke změně k lepšímu životu (Priestley, 2003).

5 Sociální služby pro lidi s mentálním postižením

Hlavním cílem sociálních služeb je poskytování pomoci a podpory lidem, které se ocitli v náročné životní situaci, například z důvodu zhoršeného zdravotního stavu či zdravotního postižení (Maštalíř, 2021).

V procesu začleňování by poskytovatelé sociálních služeb neměli jednat s lidmi s postižením izolovaně, naopak by měli chápat jeho osobnost v širší míře. Například by měli zapojit i rodinné příslušníky, přátele a známé, aby tak pomohli naplnit individuální potřeby jedince a ti tak mohli mít kontrolu nad svými životy (Maštalíř, 2021).

Služby, které byly poskytovány lidem s mentálním postižením se před rokem 1989 limitovaly na ústavy sociální péče. Rodičům bylo doporučováno, aby při narození dítěte s mentálním postižením, jej dali do ústavní péče nebo aby měli další dítě. V této době byla vzhledem k politickému nastavení naší země jen malá možnost občanských aktivit. Jednou z mála iniciativ přestavovala organizace s původním názvem „Sdružení pro pomoc mentálně postiženým“, dnes známá po celé České republice jako advokační nestátní nezisková organizace Společnost pro podporu lidí s mentálním postižením ČR, z.s. (dále jen SPMP ČR). To již tehdy mělo zájem o podporu lidí s mentálním postižením a jejich rodin, a to zejména v podobě svépomocných aktivit, organizace kroužků, výletů či například výstav. Situace se začala lepší od devadesátých let, kdy začala vznikat nová zařízení typu denní a týdenní stacionáře a chráněné dílny, navzdory v té době neexistující legislativě, která by fungování poskytovatelů sociálních služeb jakýmkoliv způsobem rámovala. Účelem těchto poskytovatelů služeb bylo a v mnohých případech stále je rozvoj samostatnosti, sociálních dovedností či například smysluplné trávení volného času. Od roku 1995 se v České republice začal rozvíjet tzv. koncept podporovaného zaměstnávání (Viz. 5. kapitola). První organizace, která ho poskytovala nesla název Občanské sdružení Rytmus (Matoušek, Koláčková, Kodomová et al., 2005).

6 Zaměstnávání lidí s mentálním postižením

Zaměstnání hraje v životě člověka významnou roli a můžeme ho považovat za jeden ze základních aspektů potřebných pro život. Práce nám může poskytnout ekonomickou nezávislost a my jsme tak schopni uspokojit naše potřeby. Díky zaměstnání se rozvíjí naše osobnost, získáváme nové zkušenosti a dovednosti, učíme se nové věci. V pracovním kolektivu často získáváme nové přátele, čímž rozšiřujeme naše sociální vazby.

Práce lidem s postižením zrovna tak jako lidem bez postižení dává možnost osamostatnit se, odpoutat se od rodičů a stát se nezávislymi. Člověk, který byl do té doby spíše v roli pasivního příjemce materiální či nemateriální pomoci od druhých, může díky zaměstnání získat nový status ve společnosti. Stává se výdělečně činným a přispívá do státního rozpočtu v podobě daní a příspěvků na pojištění. Práce má také velký dopad na naše psychické zdraví. Kdy pocity neschopnosti, neužitečnosti a nenaplnění, mohou mít negativní dopad na naši duševní pohodu (Procházková, Sayoud Solárová at al., 2014).

Lidé s mentálním postižením mají právo svobodně vykonávat zaměstnání na otevřeném trhu a inkluzivním prostředí. Toto právo je zakotveno v článku 24 Úmluvy OSN o právech osob se zdravotním postižením, k jejíž plnění se Česká republika právně zavázala. Stejnomený dokument dále zdůrazňuje zákaz diskriminace na základě zdravotního postižení ve všech aspektech zaměstnávání (MPSV, 2020).

Podle zákona č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti se za člověka se zdravotním postižením považuje fyzická osoba, která je uznána za tzv. invalidní v 1.-3. stupni či je zdravotně znevýhodněna. Člověk se zdravotním postižením musí mít posudek nebo potvrzení od orgánu sociálního zabezpečení o svém zdravotním stavu (Zákon č. 435/2004 Sb.) a podle něj je rozhodnuto o zařazení do jednoho z výše uvedených stupňů. Uvedený zákon a další s tím související definují nejrůznější opatření na podporu zaměstnanosti osob s postižením jako jsou podpůrná opatření, příspěvky pro zaměstnavatele, daňové úlevy a další. I přesto se však nedaří zaměstnat všechny osoby se zdravotním postižením, kteří mají zájem pracovat. Jako jeden z hlavních důvodů dle dostupných výzkumů (Michalík at al., 2011) můžeme uvést, že majoritní společnost považuje za přirozené, že lidí se zdravotním postižením nepracují. Dle části společnosti by se tito lidé měli podporovat za pomoci vyplácení sociálních dávek či

prostřednictvím charitativní pomoci. Společnost tedy přemýšlí způsobem, kterým si myslí, že ví, co lidé se zdravotním postižením potřebují, ale nikdo se jich nezeptá, co by doopravdy chtěli. Priestley (2003), ale i mnoho dalších autorů tento přístup společnosti označují za tzv. charitativně soucitný a bezprostředně ho spojují s marginalizací a sociálním vyloučením.

6.1 Otevřený trh práce

Otevřený druh práce je druhem trhu, který je přístupný všem lidem. Zaměstnavatelé na otevřeném trhu práce mají povinnost informovat krajskou pobočku Úřadu práce o volných místech, které jsou vhodné pro osoby se zdravotním postižením. Také by s Úřadem měli spolupracovat a mít možnost zajistit pracovní rehabilitaci pro tyto osoby (Michalík et al., 2011). Důležitou roli také hraje výše tzv. povinného podílu u zaměstnavatelů, kteří zaměstnávají více než 25 osob, jsou povinni zaměstnat osoby se zdravotním postižením v míře podílu 4 % osob se zdravotním postižením na celkový počet zaměstnaných osob. Tento povinný podíl mohou zaměstnavatelé splnit i dalšími dvěma způsoby. Zaprvé mohou zaměstnavatelé odebírat výrobky nebo služby od zaměstnavatelů chráněných dílen, které tvoří více než 50 % osob se zdravotním postižením. Druhou možností je odvod do rozpočtu státu (Zákon č. 435/2004 Sb.) Záleží na zaměstnavateli, jakým způsobem tento povinný podíl splní. Jestliže zaměstnavatelé zaměstnávají osoby se zdravotním postižením, mohou uplatnit slevu na dani, která jim náleží za každého zaměstnance s postižením. Výše slevy se odvíjí od míry postižení zaměstnance (Zákon č. 586/1992 Sb.).

Zaměstnavatelé osob se zdravotním postižením, mají také nárok na finanční příspěvky, které jsou určeny na zřízení pracovního místa pro zaměstnance s postižením a na úhradu provozních nákladů, které vznikly v souvislosti zaměstnávání osob s postižením státu (Zákon č. 435/2004 Sb.).

6.2. Chráněný trh práce

Chráněným trhem práce máme na mysli tzv. chráněná pracovní místa (dříve též tzv. chráněné dílny), které zřizuje zaměstnavatel a dle zákona o zaměstnanosti, může dostat příspěvek od úřadu práce. Jedná se o zaměstnavatelem vytvořené pro osobu se zdravotním postižením na základě písemné dohody s Úřadem práce, který zároveň

poskytují příspěvek na jeho zřízení. Takové místo musí být provozováno nejméně po dobu dvou let ode dne sjednání dohody (Michalík et al., 2011).

6.3 Semi – chráněný trh práce

Semi – chráněný trh práce je místo, kde se lidé se zdravotním postižením trénují své dovednosti, které mohou následně uplatnit na otevřeném trhu práce. Mnohdy se jedná i svým způsobem tranzitní, tj. přechodový pracovní program.

Lidé s mentálním postižením potřebují více podpory před nastoupením do zaměstnání. A aby mohli blíže poznat pracovní prostředí a osvojit si pracovní kompetence, je často účelné, pokud mohou využít tranzitní program, který jim umožní například individuální praxe na pracovištích. Získají tak nové dovednosti potřebné k vykonávání zaměstnání, rozšíří si své možnosti díky praxi na pracovišti a naučí se samostatnosti. V praxi se objevují provozovatelé tranzitních programů, ve kterých má jeho účastník roli placeného zaměstnance, jinde je účastníkem tzv. pracovní rehabilitace jako jedné z forem nástroje aktivní politiky zaměstnanosti – tzv. pracovní rehabilitace u zaměstnavatele (Procházková, Sayoud Solárová et al., 2014).

6.4 Podporované zaměstnávání

Podporované zaměstnávání se zaměřuje na poskytování pomoci a podpory lidem se zdravotním postižením, aby si byli schopni najít a udržet pracovní místo na otevřeném trhu práce. Poskytovaná podpora je individuální a průběžná. Měla by začít při hledání pracovního místa a pokračovat i při jeho nalezení a udržení (Procházková, Sayoud Solárová at al., 2014).

Koncept podporovaného zaměstnávání se vyvinul v USA v 70. letech namísto tradičních služeb pro lidi s postižením. Do české republiky se tento koncept dostal v roce 1955, v podobě nově vzniklé organizace s názvem Rytmus pro poskytování podporovaného zaměstnávání. Postupem času služby rozrůstali a vznikaly další organizace, které poskytovali tyto služby. V roce 2000 vznikla také Česká unie pro podporované zaměstnávání, jejímž posláním je šířit myšlenku tohoto konceptu v naší zemi (Procházková, Sayoud Solárová at al., 2014).

7 Metodologie

Tato část bakalářské práce obsahuje informace týkající se výzkumného šetření. Věnujeme se zde výzkumnému problému, který jsme si vymezili. Dále popisujeme výzkumnou strategii, soubor, metody sběru a analýzy dat.

7.1 Výzkumný problém a cíle výzkumu

V našem případě se za **výzkumný problém** považuje *uplatnění absolventů na trhu práce z vybrané střední školy s obory kategorie E.*

Náš výzkum se započal spoluprací s vybranou střední školou, která vyučuje obory kategorie E. Na základě této spolupráce vznikla myšlenka provést šetření u jejich absolventů a zjistit, jaké je uplatnění absolventů po ukončení jejich školy. Naše práce se tak stala součástí širšího šetření vztahujícího se k uplatnění absolventů, přičemž jsme se zaměřili na absolventy s mentálním postižením.

Zajímalo nás, jak studium na této škole zpětně hodnotí, jak je vybavilo pro získání zaměstnání na pracovním trhu či zda se v určitých krocích při hledání práce naskytly překážky, které by mohla střední škola případně nápomoci odstranit. Hlavní výzkumný cíl předkládané práce jsme proto stanovili jako *„zjistit, jaké jsou možnosti či meze uplatnění absolventů ze střední školy s obory E pro osoby s mentálním postižením.* Mezi naše další výzkumné cíle, které nám byly nápomocné při naplnění dílčího cíle 1, který zní *„zjistit, jakou povahu má uplatnění absolventů vybrané střední školy vyučující obory E.“*, patří:

- *„Zjistit, jestli se absolventi uplatnili v oboru, který vystudovali.“*
- *„Zjistit, jestli absolventi studovali pouze jeden nebo více oborů.“*
- *„Zjistit, na jaké druhu trhu pracují.“*
- *„Zjistit, jestli si v případě nezaměstnanosti aktivně hledají práci.“*
- *„Zjistit, jaký jim byl přidělený stupeň podpůrných opatření.“*
- *„Zjistit, zda pobírají sociální dávky či další příspěvky pro osoby s postižením“*
- *„Zjistit, zda bydlí stále s rodiči.“*

Dílčím cílem 2 bylo *„zjistit, jaké jsou životní dráhy absolventů, z řad bývalých žáků s potřebou podpůrného opatření z důvodu mentálního postižení“.* Tento cíl jsme si zvolili proto, abychom si mohli prostřednictvím životního příběhu lépe představit, jak probíhalo hledání uplatnění. Dokážeme tak pochopit všechny souvislosti, které se k tomu pojí.

Konceptualizaci výzkumného problému a operacionalizaci cílů práce znázorňujeme ve schématu č. 1 uvedeného níže.

Zaměřili jsme se i na téma výměny či pokračování studia v dalších oborech téže školy, tedy zda žáci mají tendence měnit obor v průběhu jednoho studia anebo se po ukončení prvního oboru rozhodnou studovat obor další. V obou případech se jedná o prodloužení studia a oddálení přechodu a následně i pracovního uplatnění. Zajímaly nás názory absolventů, kteří se rozhodli studovat další obor nebo ho změnili. Jestli jejich rozhodnutí hodnotí jako dobré a z jakého důvodu, anebo jim to v hledání práce nepomohlo. Také nás zajímalo, zda se absolventi uplatnili v oboru, který vystudovali anebo zvolili jinou cestu. Zda našli uplatnění na otevřeném, chráněném či na semi-chráněném trhu práce. Zda aktivně hledali či stále hledají práci, pokud jsou momentálně nezaměstnaní a jaký zvolili způsob hledání. V neposlední řadě pak jak je tento přechod do práce spojen s celkovým osamostatňováním a přechodem i v jiných aspektech než pouze v oblasti pracovního uplatnění, např. již mají dostatečný příjem na to, aby se odstěhovali do vlastního či pronajatého bydlení nebo bydlí stále s rodiči.

Schéma č. 1: Konceptualizace výzkumného problému

VÝZKUMNÝ PROBLÉM	
Uplatnění absolventů z vybrané střední školy s obory kategorie E	
VÝZKUMNÝ CÍL	
Zjistit, jaké jsou možnosti či meze uplatnění absolventů ze středních škol s obory E pro osoby s mentálním postižením.	
DÍLČÍ VÝZKUMNÉ CÍLE	
Dílčí cíl 1: Zjistit, jakou povahu má uplatnění absolventů vybrané střední školy vyučující obory E.	Dílčí cíl 2: Zjistit, jaké jsou životní dráhy absolventů, z řad bývalých žáků s potřebou podpůrného opatření z důvodu mentálního postižení.
VÝZKUMÉ METODY SBĚRU DAT	
Telefonické dotazování	Rozhovory formou životních příběhů
VÝZKUMNÝ SOUBOR	
53 absolventů s potřebou podpůrných opatření z důvodu mentálního postižení	6 absolventů s mentálním postižením
METODA ANALÝZY DAT	
Deskriptivní statistická analýza	Tematická analýza – Otevřené kódování

Zdroj: Vlastní analýza, 2024

7.2 Výzkumná strategie

Vzhledem k povaze námi představeného výzkumného problému jsme se rozhodli pro výzkum smíšený. Kombinovali jsme tedy kvantitativní a kvalitativní přístup, abychom pokryli co největší množství respondentů, ale zároveň získali i podrobnější popis životních situací respondentů, na základě předem stanovených kritérií. I přesto, že uvedené přístupy vycházejí z jiných výzkumných předpokladů mají jiné analytické postupy a následně poskytují odlišné závěry, mohou i přes to fungovat vedle sebe a navzájem se doplňovat (Švaříček, Šedřová et al., 2007). **Kvantitativní výzkum** předpokládá, že můžeme měřit a předpovídat chování člověka. Využívá tedy strukturovaný výběr dat pomocí dotazníků, testů nebo pozorování a statistickými metodami provede analýzu dat. Požaduje se, aby provedené měření bylo validní a spolehlivé. Za jeho výhodu se může považovat relativně rychlý sběr dat i následná

analýza dat a výsledky nejsou závislé na výzkumníkovi (Hendl, 2005). **Kvalitativní výzkum** umožňuje studovat procesy, navrhuje teorie a hledá příčinné souvislosti. Výhoda tohoto přístupu je možnost provedení hloubkového popisu případu, u kterých můžeme sledovat vývoj a zkoumat procesy. Naopak nevýhodou může být analýza dat, která je časově náročná a možné ovlivnění výsledků výzkumníkem z důvodu jeho osobních preferencí (Hendl, 2005). Výzkumníci používají zejména 3 typy dat. Jedná se o data získaná z rozhovorů, z pozorování a z dokumentů. Dá se říci, že pracují se slovy a textem (Švaříček, Šedřová et al., 2007).

V našem výzkumném šetření nám kvantitativní perspektiva posloužila při sběru statistických dat, kdy jsme se zajímali o uplatnění absolventů vybrané střední školy vyučující obory E (dílčí výzkumný cíl 1), Na základě tohoto kroku, vzešel seznam respondentů ochotných k provedení rozhovorů o jejich životě – tzv. rozhovor formou životního příběhu (dílčí výzkumný cíl 2).

7.3 Výzkumný soubor

Důležitým krokem ve výzkumném šetření je stanovení vzorku respondentů. Výzkumným souborem se rozumí množina zkoumaných objektů, na které se vztahují výsledky výzkumného šetření (Reichel, 2009). V našem případě, jsme realizovali dvě dílčí šetření spojená se dvěma stanovenými dílčími výzkumnými cíli, a tedy i dvěma výzkumnými soubory.

Data pro dílčí cíl 1 spojený s první fází našeho výzkumného šetření, jsme získali ve spolupráci s vybranou střední školou vyučující obory kategorie E. Tato škola nám poskytla dokumenty z jejich systému, které jsme následně podle předem stanovených kritérií roztřídili. Šlo o následující: 1. respondent je absolvent školy z posledních 5 let (2019–2023), 2. respondent je žákem s SVP, tj. měl přiznány tzv. podpurná opatření ve vzdělávání v jakémkoliv stupni, 3. respondent má přiznaná podpurná opatření z důvodu mentálního postižení a za 4. respondent byl ochoten spolupracovat.

Dílčí cíl 2 byl spojen s druhou fází naše výzkumného šetření založeného na realizování rozhovorů s absolventy z řad lidí s mentálním postižením. V této fázi tvořili výzkumný soubor respondenti, kteří splňovali parametry totožné s 1. kritériem zmíněným v případě dílčího výzkumného cíle 1 a byli ochotni spolupracovat.

Strukturu dílčích výzkumných souborů 1 a 2 uvádíme v tabulce č. 2 níže. Je zní patrné, že absolventů se speciálními vzdělávacími potřebami z důvodu mentálního postižení je 54. Z těchto 54 absolventů bylo ochotných spolupracovat a odpovědět na naše telefonické dotazování celkem 23. Všechny tyto lidi jsme požádali v průběhu 1. fáze šetření o zapojení se do našeho kvalitativně zaměřeného výzkumného šetření, tedy zúčastnit se rozhovoru formou životního příběhu. Naším původním záměrem bylo použít náhodný výběr z celkového počtu respondentů, s cílem získat rovnoměrné zastoupení mužů a žen z jednotlivých ročníků studia 2019–2023. Na náš dotaz nicméně reagovalo z celkového počtu 53 respondentů pouhých 6 (2 ženy a 4 muži) a my k rozhovoru oslovili všechny.

Tabulka č. 2: Počet absolventů a jejich rozdělení

Rok ukončení studia	Počet absolventů se speciálně vzdělávacími potřebami, kteří mají mentální postižení	Počet absolventů, kteří byli ochotni spolupracovat	Počet absolventů, kteří souhlasili s rozhovorem formou životního příběhu
2019	8	2	0
2020	9	5	1–M
2021	7	3	1–Ž
2022	20	7	3–M
2023	9	6	1–Ž
Celkem	53	23	6

Zdroj: Vlastní analýza, 2023

Tuto střední školu za posledních 5 let celkem absolvovalo 341 žáků. Z toho pouze 94 žáků s potřebou PO. Vzhledem k typu střední školy a oborů, které vyučují jsme předpokládali, že v počtu budou převahovat právě žáci s potřebou PO. Proto je náš výsledný vzorek respondentů odpovídající kritériím dle dílčího cíle 1 menší, než jsme očekávali. V tabulce č. 3 je uvedené rozdělení žáků dle potřeby PO.

Tabulka č. 3: Rozdělení žáků dle potřeby PO

Ročník	Absolventi bez potřeby PO	Absolventi s potřebou PO
2019	77	18
2020	67	26
2021	74	10
2022	54	15
2023	69	25
Celkem	341	94

Zdroj: Vlastní analýza, 2024

7.4 Výzkumné metody

Ve výzkumném šetření jsme použili dvě výzkumné metody. Jednalo se o strukturované dotazování v podobě telefonátu s identifikovanými absolventy školy a potenciálními respondenty a dále pak metodu rozhovoru formou životních příběhů.

7.4.1 Metoda dotazníkového dotazování

Důvodů pro volbu metody dotazníku formou telefonické dotazování bylo několik; předně větší pravděpodobnost získání potřebných dat spíše než formou písemného rozeslání dotazníků s jen velmi nejistou návratností, podle Reichla (2009) obvykle jen 5–20 %. Dalším důvodem byl předpoklad, že pro lidi s mentálním postižením je tento způsob z důvodu jejich postižení přístupnější. Vzor dotazníku jako podklad pro telefonické dotazování uvádíme v příloze č.1.

V této fázi výzkumu nás zajímají tyto následující domény: Studovaný obor, Stupeň podpůrného opatření, Změna oboru či studium dalšího, Požívání sociálních dávek a dalších příspěvků pro osoby s postižením, Status osoby s postižením na trhu práce, Aktivní hledání práce, Zaměstnání v oboru a Status bydlení. Vymezili jsme si je na základě cílů, které vedou k naplnění dílčího výzkumného cíle 1. Vzor dotazníku je uveden v příloze č.1.

7.4.2 Metoda rozhovorů formou životních příběhů

V případě rozhovorů formou životního příběhu šlo o polostrukturovaný rozhovor, zaměřený na zkoumání životních příběhů a povahu životní dráhy, mj. období kolem přechodu ze školy do dospělosti. Svě příběhy vyprávěli jeho nositelé otevřeně a do té míry, jak si dokázali vzpomenout a samozřejmě i podle toho, jak byli ochotní o svém

životě a jeho jednotlivých momentech ochotní hovořit. Můžeme říct, že tento životní příběh, je shrnutí toho nejdůležitějšího, co se respondentovi během života přihodilo. Jeho prostřednictvím jsme se dozvěděli, jak lidé žili a jak rozumějí svému životu. Výzkumník je v tomto typu dotazování spíše v roli průvodce, zatímco respondent roli vypravěče (Švaříček, Šedová et al., 2007). Otázky do rozhovoru jsme tvořili tak, aby pokryly celý život respondenta. Interview guide je uveden v Příloze č.2.

7.5 Způsoby sběru dat a jejich analýzy

Pro získání dat na dílčí výzkumný cíl 1 jsme se vydali na střední školu, ze které jsme telefonovali respondentům a jejich odpovědi zaznamenávali do předem vytvořeného dotazníku. Po domluvě se školou jsme jednali v jejich zastoupení při komunikaci s respondenty. Následně jsme odpovědi zpracovali dle deskriptivní statistické analýzy. Vytyčili jsme si hlavní domény, které nás pro výzkum zajímali a dle nich jsme roztřídili odpovědi do tabulek pro lepší přehled výsledků.

V případě dílčího výzkumného cíle 2 jsme rozhovory formou životního příběhu uskutečnili v kavárně. Respondentům jsme předem navrhli i prostředí školy, ale kavárna pro ně znamenala příjemnější volbu. Analýzu těchto dat jsme provedli skrze otevřené kódování, kdy jsme identifikovali hlavní domény z rozhovorů. U každé domény jsme shrnuli výsledky ze všech šesti odpovědí a následně citovali některé zajímavé pasáže z rozhovorů.

7.6 Etika výzkumného šetření

Ve vztahu k vybrané střední škole jsme po dohodě nejprve stvrdili svým podpisem závazek mlčenlivosti o informacích, které nám škola poskytla. 1. fázi šetření jsme uskutečňovali z prostor střední školy a po domluvě i jednali v jejím zastoupení. Oslovení respondenti, kteří byli ochotni spolupracovat a zúčastnili se šetření, byli seznámeni s jeho obsahem a cílem a byli poučeni o anonymizaci jejich osobních dat. Zároveň byli poučeni o možnosti svou účast kdykoliv ukončit. Respondenti rozhovorů podepsali informovaný souhlas, který uvádíme v příloze číslo 3.

8 Výsledky

V této kapitole jsou sepsány výsledky výzkumného šetření získané z telefonického dotazování a rozhovorů formou životního příběhu.

8.1 Výsledky deskriptivní analýzy uplatnění absolventů s mentálním postižením

V první fázi výzkumného šetření jsme se věnovali analýze uplatnění absolventů z řad lidí s mentálním postižením vybrané střední školy vyučující obory E. Z 53 oslovených bylo ochotných spolupracovat celkem 23. Návratnost, resp. ochota absolventů spolupracovat byla 43 procentní. I přesto, že ochota spolupracovat byla relativně vysoká, jsme si vědomi toho, že jde o šetření z vybrané školy na vybraném místě, a i vzhledem k počtu výpovědi nelze nikterak zobecňovat. I přesto se domníváme, že získané informace mohou posloužit předmětné škole a zároveň mohou pomoci uvědomovat si souvislosti cenné pro pochopení problematiky přechodu mladých lidí s mentálním postižením ze školy do dospělosti.

V textu níže interpretujeme výsledky podle předem stanovených a v kapitole Metodologie uvedených domén: (Studovaný obor, Stupeň podpůrného opatření, Změna oboru či studium dalšího, Pobírání sociálních dávek a dalších příspěvků pro osoby s postižením, Status osoby s postižením na trhu práce, Aktivní hledání práce, Zaměstnání v oboru a Status bydlení).

Doména „Studovaný obor“

Tázali jsme se respondentů na obor, za účelem zjištění, zda se uplatnili na trhu práce v oboru, který studovali. Nejvíce studovaným oborem byly zahradnické práce. Přehled oborů a počet absolventů je uveden v tabulce č. 4.

Tabulka č. 4: Studované obory

Název oboru:	Počet respondentů:
Zahradnické práce	8
Prodavačské práce	3
Elektrotechnické a montážní	3
Strojírenské práce	3
Stravovací a ubytovací služby	3
Potravinářská výroba	3

Zdroj: Vlastní analýza, 2023

Doména „Stupeň podpůrných opatření čerpaných na střední škole“

Nejvíce se čerpalo ze 3. stupně PO. Přehled je uveden v tabulce č. 5.

Tabulka č. 5: Stupeň podpůrných opatření

	Počet respondentů:
Stupeň 1	1
Stupeň 2	3
Stupeň 3	18
Stupeň 4	1

Zdroj: Vlastní analýza, 2023

Doména „Změna oboru či studium dalšího“

V průběhu studia se dva respondenti rozhodli změnit obor a čtyři respondenti se po úspěšném získání výučního listu rozhodli pro studium dalšího oboru. Tyto data jsou uvedena v tabulce č. 6.

Tabulka č. 6: Počet absolventů, kteří změnili obor nebo studovali další

	Počet respondentů:
Změna oboru v průběhu studia jednoho oboru	2
Studium dvou oborů	4

Zdroj: Vlastní analýza, 2023

Doména „Sociální dávky a další příspěvky pro osoby s postižením“

Zjistili jsme, že invalidní důchod v současnosti pobírají tři respondenti, čtyřem jsou přiznány příspěvky na péči, čtyři získali průkaz ZTP a jeden ZTP/P. Uvedené informace jsou přehledně zapsané v tabulce č. 7.

Tabulka č. 7: Sociální dávky a další příspěvky pro osoby s postižením v současnosti

	Počet respondentů:
Invalidní důchod	3
Příspěvek na péči	4
ZTP	4
ZTP/P	1

Zdroj: Vlastní analýza, 2023

Doména „Status osoby s postižením na trhu práce“

Na otevřeném trhu práce je zaměstnáno jedenáct respondentů, na chráněném dva a zatím nikdo není zaměstnán na semi – chráněném. Celkem osm respondentů je nezaměstnaných a dva studují momentálně druhý obor. Popsaná data jsou znázorněna v tabulce č. 8.

Tabulka č. 8: Status osoby s postižením na trhu práce

	Počet respondentů:
Zaměstnaný na OT	11
Zaměstnaný na CHT	2
Zaměstnaný na S-CHT	0
Nezaměstnaný	8
Student (2. oboru)	2

Zdroj: Vlastní analýza, 2023

Doména „Aktivní hledání práce“

Z osmi nezaměstnaných respondentů si 5 z nich aktivně hledá práci. Uvedené informace jsou uvedené v tabulce č. 9.

Tabulka č. 9: Aktivní hledání práce

	Počet respondentů:
--	--------------------

Ano	5
Ne	3

Zdroj: Vlastní analýza, 2023

Doména „Zaměstnání v oboru“

Ze třinácti respondentů našlo zaměstnání v oboru, který vystudovali celkem deset z nich. Uvedené informace jsou v tabulce č. 10.

Tabulka č. 10: Zaměstnání v oboru

	Počet respondentů:
Ano:	10
Ne:	3

Zdroj: Vlastní analýza, 2023

Doména „Status bydlení“

Prozatím se šest respondentů odstěhovalo od svých rodičů a dokázali se osamostatnit. Tyto informace jsou uvedené v tabulce č. 11.

Tabulka č. 11: Status bydlení

Stav:	Počet respondentů:
Bydlí s rodiči	17
Bydlí sám (běžný podnájem)	6

Zdroj: Vlastní analýza, 2023

Z dílčího šetření 1 jsme vyvodili následující výsledky. Celkový počet absolventů za posledních 5 let (2019-2023) je 341. Z tohoto celkového počtu bylo 94 absolventů s potřebou podpůrných opatření z jakýchkoli důvodů (např. zrakového, sluchového, tělesného a mentálního postižení). Poté jsme počet zúžili jen na absolventy s potřebou PO z důvodu mentálního postižení a vyšlo nám 54 respondentů. Z tohoto konečného vytříbeného vzorku s námi byli ochotni spolupracovat 23 z nich.

Zjistili jsme, že 13 absolventů (56,5 %) našlo uplatnění na trhu práce. Z toho 11 (84,6 %) je zaměstnáno na otevřeném trhu a 2 (15,4 %) na chráněném trhu práce. Momentálně je nezaměstnaných 8 (34,8 %) respondentů. Z toho 5 (62,5 %) si aktivně

hledá práci. Zbýlí dva respondenti (8,7 %) zatím nehledají uplatnění, jelikož se rozhodli studovat další obor. Z respondentů, kteří jsou zaměstnaní, našlo 10 (76,9 %) z nich uplatnění ve vystudovaném oboru.

Dále jsme zjistili, že u respondentů nejvíce převažoval třetí stupeň podpůrných opatření - 78,3 %. Ohledně sociálních dávek se ukázalo, že invalidní důchod pobírají 3 respondenti (13 %), příspěvek na péči 4 (17,4 %). 4 (17,4 %) respondentům bylo přiděleno ZTP a 1 (4,3 %) ZTP/P. Na závěr nás zajímala statistika ohledně bydlení, kdy z 23 respondentů se 6 (26,1 %) rozhodlo odstěhovat od své rodiny a osamostatnilo se.

8.2 Výsledky z rozhovorů

8.2.1 Představení životních příběhů absolventů s mentálním postižením

Příběh absolventa – R1M

Respondent ukončil střední školu v roce 2022. Na základní škole se setkal se šikanou, od svých spolužáků i od učitele, a proto se s rodiči rozhodl změnit školu, kde se mu vedlo podle jeho slov o moc lépe. Jednalo se o základní školu, která je zřízená pro vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami.

Střední školu si vybíral sám dle vzdálenosti od jeho bydliště. Obor si zvolil na základě náročnosti. Nevycházel moc dobře se spolužáky ani s učiteli. Kvůli zdravotním komplikacím nezakončil školu v prvním termínu, ale úspěšně zkoušky složil na druhý pokus. Od ukončení školy byl již dvakrát zaměstnán na otevřeném trhu práce. Momentálně je ale nezaměstnaný a s kamarádem se chystají vybudovat společnou firmu. Je cílevědomý a rozhoduje sám za sebe. Cítí se být dospělým člověkem a chystá se odstěhovat od rodičů a osamostatnit se.

Příběh absolventa – R2M

Respondent ukončil střední školu v roce 2022. Momentálně je nezaměstnaný a bydlí s jeho rodinou. Má velmi dobré vzpomínky na své dětství. Změnil základní školu,

protože tam měl problémy se spolužáky, se známkami i učiteli. Přešel na speciální základní školu, kde měl sestavený individuální vzdělávací plán.

Střední školu mu vybírali jeho rodiče, jelikož on sám neuvažoval o tom, kam by chtěl jít, ale obor si už vybral sám. Se spolužáky celkem dobře vycházel, i když prý byla občas i horší období. Hodně se připravoval na závěrečné zkoušky, které úspěšně složil. Po ukončení školy vyzkoušel celkem 3 zaměstnání, ale momentálně je nezaměstnaný a zaregistrovaný na Úřadu práce jako zájemce. Na začátku bylo hledání prý snadné, ovšem teď už bohužel není. Chtěl by najít uplatnění na otevřeném trhu, dělat něco lehkého a přál by si, aby ho to zároveň bavilo.

Příběh absolventa – R3F

Respondentka R3F ukončila střední školu v roce 2023. Zhruba měsíc po ukončení školy nastoupila do zaměstnání, ale bydlí stále se svými rodiči. Na své dětství má dobré vzpomínky a důležitými lidmi pro ni byli její matka a strýc. Na základní škole se setkala se šikanou. Neměla dobré vztahy se spolužáky ani s učiteli a neměla moc dobré známky. Byla v pedagogicko-psychologické poradně, kde jí byl doporučen přechod na speciální základní školu. Na této škole si již měla lépe, ale měla pocit, že se učitelé přetvařují, a to jí vadilo.

Poté si sama vybrala střední školu i obor. Bohužel měla špatnou zkušenost se spolužáky, kteří ji opět šikanovali. S učiteli však měla dobrý vztah. Během studia se rozmyslela, jestli půjde dál studovat nebo už pracovat. Jelikož je pro ni velmi důležité, aby měla zaměstnání, rozhodla se jít do práce hned po škole. Práci sehnala díky svému strýci a je tam již tři čtvrtě roku. Bohužel má špatné vztahy na pracovišti a místo pracovní smlouvy podepsala dohodu o provedení práce. Zatím ji tam tedy nepřijali na hlavní pracovní poměr, jak by chtěla. I když nemá moc dobré vztahy na pracovišti, rozhodla se, že tam zatím bude pracovat dále. Má sen, stát se jednou psychoterapeutkou.

Příběh absolventa – R4M

Respondent R4M ukončil střední školu v roce 2022. Je zaměstnaný na chráněném trhu práce a bydlí s jeho prarodiči. Říká, že až bude finančně zabezpečený, chystá se odstěhovat do vlastního. Na dětství nerad vzpomíná a téma nechtěl probírat. Na

základní škole měl dobré vztahy se spolužáky i s učiteli, ale nezvládal učení. Přešel proto na speciální základní školu, kde byl spokojený ve všech směrech. Vztahy se spolužáky již ale neudrží.

Střední školu si zvolil na základě toho, že dle jeho slov nebylo více možností kam by ho vzali. Obor si zvolil na základě míry obtížnosti. Měli dobré vztahy se spolužáky i s učiteli. Po úspěšném zakončení školy si zaměstnání našel až po roce a půl v chráněné dílně, kde je momentálně spokojený. Do té doby byl zaregistrovaný na úřadu práce a věnoval se svým koníčkům. Zajímá ho městská doprava a zejména autobusy. Rád jimi jezdí nebo je fotografuje.

Příběh absolventa – R5F

Respondentka R5F ukončila střední školu v roce 2021. Momentálně je nezaměstnaná a žije se svým přítelem v bytě. Na dětství nerada vzpomíná. Její otec se o ní nestaral a s matkou žila ve špatných životních podmínkách. Na základní škole se setkala se šikanou, protože měla asistenta a jejím spolužákům se to nelíbilo. Učitelé šikaně přihlíželi a nebyli ochotní to řešit. Ovšem byli tam i učitelé se kterými měla přátelský vztah. I přes to, že byla šikanována, se rozhodla na škole vydržet a dokončit ji. Kamarádila se s žáky z nižších ročníků, se kterými si rozuměla.

S přechodem na střední školu se vše změnilo. Měla skvělé vztahy se spolužáky a navzájem si pomáhali. S učiteli měla také dobré vztahy a občas se za nimi vrací i po ukončení školy. Ráda by šla studovat další obor, ale už by nevydržela každý den sedět v lavici. Se svými bývalými spolužáky udržuje stále kontakt a navštěvují se. Momentálně je tedy nezaměstnaná, ale aktivně si hledá práci. Nedávno absolvovala kurz od Úřadu práce, který ji má pomoci získat práci. Také navštěvuje program neziskové organizace s názvem „Jdeme dál“, který pomáhá lidem s nalezením práce. Doposud byla zaměstnaná 3 měsíce v jednom rychlém občerstvení, ale kvůli zdravotním důvodům musela odejít. Poté vyzkoušela práci ve fabrice, ale po dvou dnech to ukončila. Ráda by si našla něco ve svém oboru a dělala práci, která ji bude naplňovat a bavit.

Příběh absolventa – R6M

Respondent R6M ukončil střední školu v roce 2020. Žije sám ve svém bytě a momentálně má stálou práci v oboru, který vystudoval. Má krásné vzpomínky na dětství i na základní školu. Vychvaloval kolektiv spolužáků i učitelů jak na základní, tak i na střední škole.

Ve druhém ročníku změnil obor společně s pár jeho kamarády. Důvodem změny oboru prý byly praxe, které jim nevyhovovaly. Střední školu úspěšně zakončil a hned si našel zaměstnání na místě, kde absolvoval praxe. Asi po roce a půl dal výpověď a byl chvíli zaregistrován na Úřadu práce. Jelikož byl aktivní ve hledání nového zaměstnání, našel si ho do dvou týdnů. Momentálně je v práci spokojený a hodlá si ji udržet co nejdéle. Svůj volný čas tráví s kamarády ze základní i střední školy. Má mnoho koníčků a rozhodně se nenudí.

8.2.2 Výsledky z rozhovorů dle domén životního běhu

Doména dětství

Dětství znamenalo pro čtyři naše respondenty období radosti a krásných vzpomínek. Respondent R1M sdělil, že *„Nic mi nějak nechybělo, byl jsem spokojenej“*. Respondent R2M toto období komentoval: *„Vzpomínám na to velice dobře. Já jsem se narodil v rodině, kdy my jsme bydleli v takových malých chatce dřív, takže vzpomínám na to velice rád“*. Respondent R3F pak slovy *„Na moje dětství si vzpomínám, že jsem byla roztomilá holka, že jsem vždycky ráda se smála, že jsem takovej usměvavej člověk, takže jsme s mamkou hodně užívali den, že jsme se sobě věnovali“*.

Pro zbylé dva respondenty to nebylo příjemné období a neradi na něho vzpomínají. Respondentka uvedla, že se o ní její otec nestaral a s matkou žila ve špatných životních podmínkách, které později ovlivnily její zdravotní stav. O této problematice jste si již mohli dočíst v 1 kapitole, kdy zmiňujeme pana Jiřího Michalíka a jeho knihu s názvem Zdravotní postižení a pomáhající profese, ve které popisuje vznik zdravotního postižení na základě nevyhovujících životních podmínek. R5F to komentoval slovy *„Jako ono to bylo dalo se říct, že prostě táta se mi vůbec nevěnoval. Ten měl svoje motorky, měl svoje koníčky. Auta, motorky dával dohromady a vůbec ho nezajímalo, že v pokoji mám zimu, plíseň. Vůbec ho to nezajímalo, zima tam byla. Díky tomu mám i jiná omezení a tak.“*

Doména vzdělávání – základní škola

Základní škola pro většinu našich respondentům náročným obdobím. Potýkali se s pomluvami, šikanou, nezvládnutím učiva, se špatným přístupem učitelů anebo kombinací těchto okolností. Respondent R1M sdělil, že: *„Na té škole jsem byl šikanován, jak učitelema, tak spolužákama, prostě nikdo se tam semnou nebavil kromě pár lidí. A v 6. třídě jsme dostali nového třídního učitele a ten nabádal moje spolužáky, aby se semnou vůbec nebavili. Prostě byl jsem zkráceně jinej, a to jim vadilo.“* Respondent R2M to okomentoval slovy: *„Nadávali mi, jaká jsem s prominutím, to řeknu ve zkratce, pomlouvali mě a necítil jsem se tam dobře“.* Respondentka R3F řekla, že: *„Měla jsem tam hroznou učitelku, která mě neměla ráda. Ona chválila jen lidi, kteří byli lepší než já, jakože někdo toho uměl více než já.“* Respondentka R5F se zmínila o: *„No třeba když jsem psala písemku a oni mě okřikovali zezadu, tak jsem chtěla, aby byli zticha, aby mě přestali tahat za vlasy, a tak a učitelka mě poslala na chodbu a já jsem musela psát písemku na chodbě.“*

Čtyři respondenti přešli na speciální školu, kde se jim již zlepšil školní prospěch, měli dobré vztahy se spolužáky i s učiteli, a hlavně již nebyli šikanováni. Respondent R1M to okomentoval: *„Takže nakonec jsem teda přestoupil a od té doby prostě samé jedničky, prostě vše se mi zlepšilo, udělal jsem si nové kamarády. Od té doby je prostě všechno v poklidu“.* Respondent R2M pak slovy: *„Přešel jsem kvůli těm vztahům, a i kvůli známám. Tam mě učitelka většinou neměla ráda, byla na mě zasedlá. Takže špatný kolektiv a špatní učitelé. Ale tady na té druhé škole to bylo fajn, znal jsem tam všechny“.* Respondentka R3F sdělila, že: *„Měla jsem potíže s matematikou a dali mě do sociální poradny no jakože, že vaše dcera moc nezvládne a to. Takže jsem šla někam jinam.“* Respondent R4M řekl, že: *„Původně jsem chodil na základní školu (název), ale kvůli známám jsem přešel na speciální základní školu (název).“*

Dva respondenti se setkali se šikanou od spolužáků, kdy důvodem byl jejich asistent, který jim pomáhal ve škole. Respondent R1M to okomentoval slovy: *„Dostal jsem asistenta, měl jsem k učení asistenta a pomáhal mi, a to se jim nelíbilo.“* Respondentka R5F ho doplnila slovy: *„Začalo to jakoby ve vyšších ročnících. Oni mi záviděli, že mám asistentku a tím pádem mě začali šikanovat.“*

Doména vzdělávání – střední škola

Když se naši respondenti rozhodovali, kam chtějí jít na střední školu, většina nevěděla, co by v dospělém životě chtěli dělat. Rozhodovali se na základě míry náročnosti školy, vzdálenosti od místa bydliště a názoru rodičů. Respondent R1M sdělil: *„Já jsem vůbec nevěděl, kam mám jít. Ono je taky nápad, jako jak má vědět jako dítě, já nevím ve 14 nebo 15 letech, co chce prostě dělat v životě. To mi přijde jako blbost. A rozhodl jsem se pro tenhle obor, protože ono je to takový, zaprvé nebyl to těžkej předmět, tak těžkej obor a měl jsem to hodně blízko k domovu.“* Respondent R2M se vyjádřil slovy: *„Přisahám, že jsem nad tím moc neuvažoval, ale dostal jsem se tak kam sem chtěl, to byl asi můj sen no, protože tam vezmou každého.“* Respondentka R3F to okomentovala slovy: *„Já jsem šla na ten obor, kterej by mě bavil a na kterým bych jako mohla mít paměť, kdybych neměla paměť, tak to, jakože mi moc nešlo jít na jiný obor, protože já bych mohla být jinak na dobrej obor, ale prostě můj mozek by to jako nezvládal.“* Respondent R4M sdělil: *„No u mě to bylo spíš tak, že byl úzkej výběr škol. Je to speciální škola, takže tam jako moc možností nebylo, protože by mě na normální školu nevzali jako třeba dopravka a tyhle školy. Tam by mě nevzali, právě kvůli učení a známám a tak.“* Respondentka R5F sdělila: *„Tak mě doktoři říkají, že jsem jako manuálně zručná, tak jsem si říkala, že když na to nemám, na tu maturitu, když na to nemám tu hlavu, tak říkám přijímací zkoušky neudělám, Tak musím na obor E“.* Respondent R6M řekl: *„Já jsem měl ještě přihlášku na jinou školu, ale tam mě nevzali, takže mi nakonec vyšla tahle, tak jsem šel, ale ve druháku jsem přešel na jinej obor.“*

Čas strávený na střední škole, znamenal pro každého absolventa jinou zkušenost. Někdo by se tam rád vrátil a někdo už je rád, že tam už nemusí. Někdo tam měl skvělý vztah se spolužáky i učiteli, jiní si s nimi zas tak moc dobře nerozuměli. S respondenty jsme řešili i otázku ohledně přípravy na přechod do dospělého života ze strany školy. Za přípravu na dospělý život respondenti považovali exkurzi na Úřad práce, projekt s názvem Pedal, informace z předmětu občanské nauky a rady od učitelů. Respondent R1M sdělil, že: *„Měli jsme jednu exkurzi vlastně na pracáku. Tam jsme byli asi 4 hodiny, mám pocit. Přišli tam zaměstnanci a vyprávěli nám, jak bychom se měli chovat právě potom v tom svém životě, že je prostě dobrý, tam jít se přihlásit na ten pracák, řekli nám, čemu se máme vyhýbat, z čeho bychom mohli mít problémy, z čeho bychom nemohli mít problémy, a to se mi líbilo, že právě to bylo dost inspirativní.“* Respondent R2M na to řekl: *„Nepomáhali nám s výběrem zaměstnání. Vzali nás na exkurzi na Úřad*

práce, ale nepřišlo mi, že by mi to pomohlo. Hlavně ty práce, které nám tam nabízeli byly mimo můj obor nebo byly na maturitu takže.“ Respondentka R3F: *„Během posledního roku školy jsem byla v jedné projektu. Pomohlo mi to v tom, že jsem poznala nové fajny lidi, já mám ráda vždycky si s někým povídat a tak. Mluvila jsem hodně o škole a pak o práci.“* Respondent R4M řekl: *„Měli jsme tam přednášku, takže na pracáku jsme byli, ale já si z toho upřímně moc nepamatuji. Já, co vezmu, tak hned vypustím.* Respondentka R5F to okomentovala slovy: *„Jo dostala jsem od učitelek cenné rady, jak si máme vybrat práci. Že se máme koukat na směny jako kolik hodin odpracovat a tak, jaká je mzda a tak.* Respondent R5F sdělil, že: *„Měli jsme předmět finanční gramotnost, takže jsem se učila jak na finance, kam investovat, kam nemůžeme a tak, tak to mi velmi pomáhalo, že jsem si udělala vlastní rozpočet.* Respondent R6M pak slovy: *„Říkali nám něco o Úřadu práce. Na to byl myslím i nějaký předmět, nebo jsme to brali třeba při občance nebo něco takového, po tom ve třetíku se něco takového bralo.*

Doména zaměstnání

Pro většinu našich respondentů bylo nebo stále je náročné najít práci. Momentálně jsou dva z nich nezaměstnaní, jeden si zakládá svoji firmu, jeden je zaměstnan na chráněném trhu práce a dva mají práci na otevřeném trhu práce. Hlavními důvody nezaměstnanosti respondenti uvedli nedostatečnou praxi, nedostatek volných pracovních míst nebo nedostatečné vzdělání, jelikož zaměstnavatelé požadovali maturitní zkoušku. Pomoc při hledání nacházejí na Úřadu práce, u svých rodin a v organizaci Jdeme dál. Respondent R2M sdělil: *„V téhle době je těžké si najít práci, protože většinou obvolávám všechny agentury, všechny fabriky a ani jedna z nich mě třeba nechce. Takže buď malá praxe nebo já ani nevím co. A doslova mě to dost mrzí. Už bylo načase něco najít. Chci prostě pomoc rodině.* Respondentka R5F pak slovy: *„Bylo to docela náročné, než jsem si něco našla. Byla jsem 3 měsíce v jednom fastfoodu, ale odešla jsem ze zdravotních důvodů. Potom jsem šla na Úřad práce a hledala práci dál.* R5F zmínila i: *„Byla jsem dva dny ve fabrice, ale nesplňovala jsem normy, to se nedá, takže do fabrik jsem řekla, že už nepůjdu. Mám, ale vyhlídlou jednu, kde jsou menší normy, nepráší se tam, je tam čisto a tak, ale je tam zatím plno, takže čekám.* R5F to doplnila slovy: *„Byla jsem teď na kurzech od Úřadu práce. Jmenovalo*

se to cesta k práci, učili mě finanční gramotnost, jak komunikovat se zaměstnavatelem, kde si hledat práci, jak napsat motivační dopis a životopis a tak. Dalo mi to docela hodně. A ještě chodím ještě do organizace Jdeme dál, která mi pomáhá najít si práci. Oni semnou hledají tu práci na počítači, probírají semnou nabídky a tak.

Doména bydlení

Z našich šesti respondentů se zatím dva z nich rozhodli přejít do samostatného bydlení. Ostatní bydlí zatím s rodiči, dokud nebudou natolik finančně zabezpečeni, aby se mohli odstěhovat do vlastního a osamostatnit se. Prozatím se ale snaží vypomáhat v domácnosti. Respondent R3F to okomentovala slovy: *„Mě baví být s rodičema. Já mám ráda si jako s někým povídat.“*

Samostatné bydlení bylo začátku náročné. Ve smyslu zvykání si na nové prostředí, ztráta každodenního kontaktu s rodinou, více povinností a zodpovědnosti. Odstěhování do vlastního, nesli těžce i rodiny respondentů, kteří nechtěli, aby se jejich děti odstěhovali. Ale po čase si zvykli, hlavně díky stálému udržování kontaktu. Respondent R6F sdělil: *„Začátky byly těžký, hodně těžký, že nemáš, s kým si povídat a já jsem docela upovídaný člověk, takže pro mě jako to je těžký.“* Respondent R6M pak slovy: *„Máti byla docela v pohodě, ale babička ta brečela. Ta brečela teda. Ale taky je pravda, že se vidáme každou chvíli normálně. Takže to není problém, ale tekly slzy.“* R6M doplnil: *„Už bych se úplně nevrátil, jsem zvykl na ten svůj klid a soukromí, ale jako dá se říct, že jsem tady spokojenej.“* Respondentka R5F řekla, že: *„Já jsem to udělala jinak, já jsem si postupně sbalila věci a postupně jsem si to nechávala u přítele. Rodičům to pak bylo podezřelé, a tak mi furt volali, kdy se vrátím domů a já že nevím. Takhle to trvalo tři týdny a pak už asi usoudili, že se vrátit nechci. Já už jsem tady spokojená. A prostě pochopili už to, že chci bydlet sama. A tady je větší možnost najít si práci než na vesnici.“*

Doména přechod ze školy do dospělosti

Posledním hlavním tématem byl jejich přechod ze školy do dospělého života a jak ho vnímali. Co během toho prožívali a jak se cítili. Také nás zajímalo, co se změnilo, jestli za sebe rozhodují sami nebo jejich rodiče. Respondent R1M řekl: *„Pocítil jsem teda tu dospělost, řekl jsem si, jo hele vyšel jsem školu, prostě pokračuju do světa dospělých lidí.“* R1M dodal: *„Rozhodoval jsem sám za sebe, dokážu si vyslechnout názor od ostatních, ale většinou spíš sám za sebe.“* Respondent R3F to okomentovala slovy:

„Rozhodovala jsem se vždycky s rodičema, protože nevím, jaký jsou lidi, vždycky se poradím, hlavně řeknu jdu tamhle jo. Neznám většinu holek, který moc se neradí s rodičema, že na to kašlou.“ Respondent R4M pak slovy: „Tak já bych řekl, že kromě toho času nic, jako že už není tolik času věnovat se tím věcem, kterým jsem se věnoval, takže třeba když to řeknu. Lítání s foťákem po městě. Že právě to se tak nějak jako časově pro mě změnilo, jinak nic. Já to beru jako normální věc. Respondentka R5F sdělila, že: „Já jsem se v té době rozhodovala sama za sebe. Mě bylo v té době 19 let, takže já sama.“ R5F dodala: „No tak více zodpovědnosti dá se říct jakoby se zajímám o to, jak kdy zaplatit nájem. Zajímám se o to, kde se dá ušetřit a takový, hodně se změnilo, že jsem odešla od rodičů a šla jsem bydlet k příteli, takže jsem se posunula dál a osamostatnila jsem se. Respondent R6M řekl: „No vždycky jsem o sobě rozhodoval sám, nenechal jsem nikoho rozhodovat za mě.“ R6M doplnil: „No asi vážít si těch peněz asi. Že dřív to bylo jako takový, dá se říct utrácení vlastně za ty svý prachy cos vydělal a teď poznáváš takovou tu, Ne vášeň ale takový to vydřený ty peníze. Že tam je ta síla těch peněz. Takže toho já si teďka vážím. Protože ty peníze ti umožní. Dá se říct, že hodně věcí, kord v dnešní době.“

9 Shrnutí výsledků výzkumného šetření a doporučení pro další výzkum

Provedená výzkumná šetření, mi umožnila poznat celkem 23 lidí s mentálním postižením. Z tohoto počtu se 6 respondentů rozhodlo promluvit o svém životě. Mluvili jsme o jejich úspěších, ale i překážkách, kterým museli čelit na své cestě. Jejich příběhy jsem začali zkoumat od jejich dětství až po dospělost, ve které se právě nacházejí.

Skrze výzkumné dílčí šetření 1 jsem zjistila, že 56,5 % absolventů se uplatnilo na trhu práce. Ovšem tyto procenta jsou pouze ze vzorku 23 respondentů. Proto tento výsledek bereme spíše jako orientační ukazatel. Ale i přes tento méně početný vzorek můžeme říci, že 56,5 % uplatnění absolventů s mentálním postižením je chvályhodný výsledek. Dobrou zprávou je i zjištění, že 76,9 % si našlo uplatnění v oboru, který vystudovali. Naopak nezaměstnaných absolventů je momentálně 34,8 %, ze kterých si 62,5 % aktivně hledá práci. Díky provedenému dílčímu výzkumnému šetření 2 jsem zjistila důvody jejich nezaměstnanosti. Zejména se jedná o nedostatek volných pracovních míst, které by vyhovovali jejich zdravotnímu stavu. Dále uváděli nedostatečné vzdělání, kdy zaměstnavatelé požadovali úspěšně složenou maturitní zkoušku a také špatné vztahy se zaměstnanci na pracovišti.

Na základě uskutečněných rozhovorů jsem sestavila pár základních doporučení pro střední školu, která by mohla pomoci jejich budoucím absolventům při nacházení absolventů.:

- Navázat spolupráce ohledně možností praxí s více zaměstnavateli (institucemi)
- Pracovní pozice – kariérní poradce (sociální pracovník)
- Navázat spolupráci s organizacemi, které pomáhají s hledáním práce (např. program neziskové organizace s názvem „Jdeme dál“)
- Navázat spolupráci s Úřadem práce
- Tranzitní program

Dle odpovědí respondentů jsem zjistila, že ideálním způsobem, jak získat zaměstnání je skrze praxe, které absolvovali při studiu střední školy. Ovšem ne vždy je zaměstnali, z důvodu nedostatku volných míst, když ukončili studium. Nabízí se tedy možnost,

zkusit spolupracovat se zaměstnavateli, kteří mají více volných míst a žáci by se tak u nich mohli zaučit již během praxe a po ukončení školy by mohli jít k nim pracovat.

Dále se domníváme, že by pro žáky mohl být užitečný i kariérní poradce, který by žákům pomohl s dalším krokem v dospělosti. Jelikož z výzkumu vyplynulo, že žáci ve 3. ročníku stále neví, co by chtěli dělat dál. Někteří si vybrali i další obor ke studiu, aby si rozšířili znalosti a oddálili tak přechod ze školy do zaměstnání.

Navázáním spolupráce s organizacemi, může budoucím absolventům pomoci, najít si co nejdříve zaměstnání. Spolupráce může být například i ve formě přednášek či workshopů. S tímto se pojí i spolupráce s Úřadem práce. V podobě exkurzí, kde by žákům byli přímo představovány pozice, které by byly vhodné pro jejich kvalifikaci. Z výzkumů vyplynulo, že některý respondenti byli na této exkurzi, ovšem nebyla pro ně přínosná z důvodu představování zaměstnání, u kterých požadují úspěšně složenou maturitní zkoušku, kterou oni nemají. Spolupráce s Úřadem práce by mohla také vypadat v podobě kurzů, kde by se konkrétně učilo, jak si najít zaměstnání, co k tomu potřebují a jak si ho udržet.

S těmito doporučeními se pojí i důležitost mezioborové spolupráce a propojení služeb ke zlepšení života lidí s mentálním postižením. Právě sociální práce může pomoci tam, kde nezasahují školní pedagogové a naopak.

Konkrétně na tomto typu škol je důležité, aby se řešila problematika uplatňování se na trhu práce. Jelikož na jiných středních školách žáci obvykle jdou na vysokou školou, vyšší odbornou školu či na nástavbu s maturitou. Z oborů kategorie E jdou absolventi rovnou do zaměstnání, pokud se nerozhodnou jít studovat další obor na této škole.

Během vypracování této práce jsem si uvědomila další výzkumnou otázku, při sestavování výzkumného souboru. Kdy naším předpokladem bylo, že na této škole bude mnohem více respondentů odpovídajících naším kritériím. Jelikož to tak nebylo, zavedlo mě to k zamyšlení ohledně žáků na této škole. V teoretické části zmiňuji, že dle Ludíkové at al. (2016) kladou školy s kategoriemi E nižší nároky ve vzdělávání. Baslerová at al. (2022) doplňuje, že na tento typ škol nejčastěji přijímají žáky s lehkým mentálním nebo vývojovým postižením. Jak je tedy možné, že za posledních 5 let z celkového počtu 341 bylo jen 94 absolventů, kterým během studia byla poskytována podpůrná opatření z jéhokoliv důvodu (např. sluchové, zrakové tělesné postižení) a z toho 53 absolventů mělo podpůrná opatření z důvodu mentálního postižení.

Otázkou tedy je, proč těchto zbylých 247 absolventů navštěvovalo tuto školu, namísto například středních škol s obory kategoriemi H. Na základě tohoto poznatku doporučuji další výzkumné šetření, ve kterém by se zjistilo, proč se žáci bez potřeby podpůrných opatření rozhodnou studovat na střední škole s obory kategorie E.

Závěrem této práce bych chtěla vyzdvihnout důležitost provádění výzkumných šetření, které by se zabývaly touto problematikou i na jiných školách s žáky s mentálním postižením. Tito žáci, tak budou moci promluvit o svých potřebách, které dosud nevidíme a školy se budou moci přizpůsobovat, aby zlepšili kvalitu jejich života.

Použité zdroje

BATOŇOVÁ, Miroslava, PITNEROVÁ, Pavla, VÍTKOVÁ, Marie et al. 2013. *Vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami ve středním školství. Texty k distančnímu vzdělávání*. Paido: Brno. ISBN 978-80-210-6678-6.

BASLEROVÁ, Pavlína. 2022. *Poradenství pro osoby se zdravotním postižením v systému činností Úřadu práce České republiky*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-6227-1.

BENDO VÁ, Petra a ZIKL, Pavel. 2011. *Dítě s mentálním postižením ve škole*. Pedagogika (Grada). Praha: Grada. ISBN 978-80-247-3854-3.

BLAŽKOVÁ, Anna et al. 2020. *Co teď a co potom? Průvodce pro pečující o člověka s mentálním postižením*. Praha: Aladin. ISBN 978-80-88178-08-8.

FARKOVÁ, Marie. 2009. *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada publishing a.s. ISBN 978-80-247-7766-5.

GAROLERA, Gemma Diaz., DÍAZ, Maria Pallisera , a NOELL, Judit. Fullana. 2021. *Friendship barriers and supports: Thoughts of young people with intellectual disabilities. Journal of Youth Studies, 24(6), 815–833*. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/13676261.2020.1772464>.

HENDL, Jan. 2005. *Kvalitativní výzkum. Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, s.r.o. ISBN 80-7367-040-2.

JEDLIČKA, Richard et al. 2004. *Děti a mládež v obtížných životních situacích. Nové pohledy na problematiku životních krizí, deviací a úlohu pomáhajících profesí*. Praha: Themis. ISBN 80-7312-038-0.

KOHLER, Paula D., GOTHBERG, June E., FOWLER, Catherine., and COYLE, Jennifer. 2016. *Taxonomy for transition programming 2.0: A model for planning, organizing, and evaluating transition education, services, and programs*. Western Michigan University. [cit. 2024-02-23]. Dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/346473315_TAXONOMY_FOR_TRANSITION_PROGRAMMING_20_A_Model_for_Planning_Organizing_and_Evaluating_Transition_Education_Services_and_Programs.

KŘÍŽOVSKÁ, Petra. 2023. *Šance dětem: Vzděláváním dětí s mentálním postižením*. Aktualizováno 19.10.2023. [cit.

2024-04-23]. Dostupné z: <https://sancedetem.cz/vzdelavani-deti-s-mentalnim-postizenim>. LANGMEIER, Josef, KREJČÍŘOVÁ, Dana. 2006. *Vývojová psychologie 2., aktualizované vydání*. Praha: Grada Publishing, a.s. ISBN 978-80-247-9085-5. LEONARD, Helen, FOLEY, Kitty-Rose, PIKORA, Terri et al. 2016. *Transition to adulthood for young people with intellectual disability: the experiences of their families*. *Eur Child Adolesc Psychiatry* 25, [cit. 2024-01-09]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1007/s00787-016-0853-2>.

LUDÍKOVÁ, Libuše et al. 2016. *Vybrané faktory ovlivňující kvalitu života osob se speciálními potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého. ISBN 978-80-244-5059-9.

MATOUŠEK, Oldřich, KOLÁČKOVÁ, Jana, KODYMOV, Pavla. 2005. *Sociální práce v praxi. Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Praha: Portál. ISBN 80-7367-002-X.

MICHALÍK, Jan et al. 2015. *Katalog podpůrných opatření. Obecná část. Pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodu zdravotního nebo sociálního znevýhodnění*. Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-244-4675-2.

MICHALÍK, Jan et al. 2011. *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál. ISBN 978-80-7367-859-3.

MOGENSEN L.L., DRAKE G., MCDONALD J, SHARP N 2023. *Young people with intellectual disability speak out about life after school: "I want to do more in life than just...be a disability person"*, *Journal of Intellectual & Developmental Disability*. [cit. 2024-01-10]. Dostupné z: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.3109/13668250.2023.2245276>

MPSV. 2020. *Úmluva OSN o právech osob se zdravotním postižením*. [online]. [cit. 2024-02-28]. Dostupné z: https://www.mpsv.cz/documents/20142/225526/Umluva_o_pravech_osob_se_ZP.pdf/1e95a34b-cbdf-0829-3da2-148865b8a4a8.

OLIVER, Michael. 1983. *Thinking about Disability. In: Social Work with Disabled People. Practical Social Work Series*. Palgrave, London. [cit. 2024-04-27]. Dostupné z: https://doi.org/10.1007/978-1-349-86058-6_3. ISBN 978-1-349-86058-6.

OLIVER, Michael. 2013. The social model of disability: thirty years on. *Disability & Society*, 28(7). [cit. 2024-04-27]. Dostupné z: <https://doi.org/10.1080/09687599.2013.818773>

PRIESTLEY, Mark. 2003. Symposium on Disability and the Life Course. *Disability Studies Quarterly*. [cit. 2024-04-27]. Dostupné z: <https://dsq-sds.org/index.php/dsq/article/view/409/565>.

PROCHÁZKOVÁ, Lucie. SAYOUD SOLÁROVÁ, Kateřina et al. 2014. *Speciální andragogika*. Paido, Brno. ISBN 978-80-7315-254-3.

REICHEL, Jiří. 2009. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada Publishing a.s. ISBN 978-80-247-3006-6.

Rytmus. 2022. *Tranzitní program*. Aktualizováno 20.09.2022. [cit. 2024-01-23]. Dostupné z: <https://rytmus.org/socialni-sluzby/socialni-rehabilitace/tranzitni-program/>

Rytmus. Sebeobhájci. [cit. 2024-04-23]. Dostupné z: <https://rytmus.org/sebeobhajci/>

SCHALOCK, Robert. L.; LUCKASSON, Ruth; TASSÉ, Marc. J. 2021. Twenty questions and answers regarding the 12th edition of the AAIDD manual: Intellectual disability: definition, diagnosis, classification, and systems of supports. American Association on Intellectual and Developmental Disabilities.

SLOWÍK, Josef. 2016. *Speciální pedagogika 2., aktualizované a doplněné vydání*. Praha: Grada. ISBN 978-80-271-0095-8.

SPMP ČR. O životě s mentálním postižením. Aktualizováno 2024. [cit. 2024-04-22]. Dostupné z: <https://www.spmpcr.cz/o-zivote-s-mentalnim-postizenim>.

ŠVAŘÍČEK, Roman, ŠEĐOVÁ, Klára. 2007. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál. ISBN 978-80-262-0644-6.

TCPID. 2022. *Trinity College Dublin: About us*. Aktualizováno 5.7.2022. [cit. 2024-04-23]. Dostupné z: <https://www.tcd.ie/tcpid/about/>.

VÁGNEROVÁ, Marie, Lysá, Lidka. 2022. *Vývojová psychologie, Dětství a dospívání*. Univerzita Karlova, Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-5023-4.

VALENTA, Milan et al. 2023. Katalog podpůrných opatření. Dílčí část pro žáky s potřebou podpory ve vzdělávání z důvodů mentálního postižení nebo oslabení kognitivních důvodů. ISBN 978-80-7676-619-8.

Zákon č. 561/2004, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon). In: Zákony pro lidi [online]. AION CS, 2010-2024 [cit. 2024-01-15]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-561#cast1>.

Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů. In: Zákony pro lidi [online]. AION CS, 2010-2024 [cit. 2024-02-05]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1992-586#cast4>.

Zákon č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti. In: Zákony pro lidi [online]. AION CS, 2010-2024 [cit. 2024-02-28]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2004-435#cast3>.

Resumé

The aim of this bachelor thesis was to find out what are the possibilities or limits of employment of graduates of a selected secondary school with majors in category E. We used two research methods. Telephone questionnaire survey and life story interviews. We found that more than half of the respondents are employed in the labour market. I identified the causes of unemployment, which are lack of available jobs and lack of qualifications.

From the responses, I also compiled a list of recommendations for high schools and for future graduates. I also emphasise interdisciplinary cooperation for the benefit of people with intellectual disabilities. Social work can provide help and support to these students during a challenging time in their lives, which in this case is the transition from school to adulthood.

Přílohy

Příloha č. 1 – telefonické dotazování

Jméno:

Příjmení:

Pohlaví:

Zastižen: ano X ne

Spolupráce: ano X ne

Rok narození:

Stupeň podpůrného opatření (1. – 5.):

Studovaný obor 1: (název, roky studia, úspěšně absolvováno: ano x ne)

Pokud respondent změnil obor či ho úspěšně ukončil a rozhodl se studovat další obor:

Důvod dalšího oboru:

Studovaný obor 2: (název, roky studia, úspěšně absolvováno: ano x ne)

Respondent je uživatelem invalidního důchodu (ID): ano X ne

Respondent je uživatelem Příspěvku na péči (PnP): ano X ne

Status ZTP: ano X ne

Status ZTP/P: ano X ne

Status respondenta: (Nezaměstnaný, zaměstnaný na otevřeném trhu práce (OT), zaměstnaný na chráněném trhu práce (CHT), zaměstnaný na semi-chráněném trhu práce (S-CHT), uživatel denních sociálních služeb, tráví čas doma)

Nezaměstnaný: (od kdy, jaké zaměstnání měl před tím, hledá si práci: ano X ne)

Zaměstnaný na otevřeném trhu práce (OT): (od kdy, kde je zaměstnaný, na jaké je pozici)

Zaměstnaný na chráněném trhu práce (CHT): (od kdy, kde je zaměstnaný, na jaké je pozici)

Zaměstnaný na semi-chráněném trhu práce (S-CHT): (od kdy (měsíc/rok), kde je zaměstnaný, na jaké je pozici)

Uživatel denních sociálních služeb: (od kdy (měsíc/rok), jaká služba, jak často tam chodí:

Tráví čas doma: (od kdy (měsíc/rok), co dělá)

Účast v rekvalifikačním programu: ano X ne **Jaký to byl program:**

Bydlení: (doma s rodiči, v pobytové sociální službě – domov pro osoby se zdravotním postižením, v pobytové sociálně službě – chráněné bydlení, sociální byt města, běžný podnájem)

Chtěli by respondenti něco dodat?

Jsou respondenti ochotni zapojit se do life course rozhovoru: ano X ne

Kontakt na absolventa:

Příloha č. 2 – Interview guide

INTERVIEW GUIDE

1. **DĚTSTVÍ** (jak vzpomínáte na dětství, jaké bylo, na koho si pamatujete a co jste rád/a dělala.
2. **ZÁKLADNÍ ŠKOLA** (O jaký typ základní školy jde? Navštěvoval/a jste více než jednu základní školu? Jestli ano, můžete uvést důvod změny školy, kdy a na jaký typ školy jste přešel/la?
3. **STŘEDOŠKOLSKÉ VZDĚLÁVÁNÍ** (Jaký typ školy? Ukončil/a jste úspěšně střední školu nebo odešel/a dříve? Měnil/a jste v průběhu studia střední školu či obor na té škole? Pokud jste ukončil/a či změnil/a školu, z jakého důvodu a kdo o tom rozhodl?
4. **BYDLENÍ** (Kde momentálně bydlíte? S rodiči? Sám? S partnerem/kou? Jak dlouho tady bydlíte? Jste spokojený/á s bydlením?
5. **PRÁCE** Máte v současné době zaměstnání? Pokud ano, jaký typ práce, kde a zda je to Vaše první zaměstnání nebo jste jich vyzkoušel již více? Pokud ne, hledáte si momentálně aktivně práci? Jak dlouho jste nezaměstnaný?
6. **CELOŽIVOTNÍ VZDĚLÁVÁNÍ** (Navštěvujete v současné době nějaké vzdělávací, školící, rekvalifikační programy pro dospělé? Pokud ano, kdy jste začal/a?)
7. **VOLNÝ ČAS** (Zúčastňujete se pravidelných sportovních nebo volnočasových aktivit či kroužků? Od kdy?)
8. **SEBEOBSLUŽNÉ DOVEDNOSTI** (Podílíte se na péči o domácnost, vaření atd? Změnilo se v tomto ohledu něco?)
9. **VZTAHY** (Daří se Vám navazovat přátelské nebo partnerské vztahy? Udržujete kontakty s přáteli ze školy?)
10. **ROZHODOVÁNÍ** (Jak byli zapojováni do rozhodování o své současné situaci?)
11. **BĚHEM ŠKOLY** (Zúčastnili jste se během školní docházky na ZŠ či SŠ některých programů, školení nebo aktivit, které měly pomoci lidem rozvíjet dovednosti nebo zkušenosti, které by potřebovali pro život v dospělosti? Tranzitní program? Účast na odborné přípravě nebo školení související se zaměstnáním? Účast v programech týkajících se dovedností nezávislého života, např. vaření, péče o domácnost, sebeobhajování, podpora a zdraví, rozhodování atd. Pokud se účastnili z některých těchto aktivit, uveďte, kdy a jak vám to pomohlo.
12. **PŘECHOD ZE ŠKOLY DO DOSPĚLOSTI** (Byl pro Vás někdo obzvlášť důležitý, pokud jde o pomoc a podporu při přechodu ze školy do dospělosti? Vzpomenete si na něco, co pozitivně či negativně ovlivnilo Váš přechod do dospělosti?)
13. **PRO OSOBU DŮLEŽITÉ VĚCI** (Když se podíváte na zpět na to, co všechno se stalo od doby vašeho nástupu do školy, co pro vás bylo nejdůležitější? Které z těchto věcí byly obzvlášť důležité? Proč?)
14. **BYLO NĚCO OBTÍŽNÉHO A PROČ?** (Je něco, o čem si myslíte, že je třeba změnit, či napravit? Něco, co by Vám dříve pomohlo?)

INFORMOVANÝ SOUHLAS PRO ÚČASTNÍKY VÝZKUMU

Prohlašuji, že **SOUHLASÍM** s účastí na výzkumu ve formě rozhovoru.

Dávám svolení Tereze Jandové, studentce filozofické fakulty na Západočeské univerzitě, že může použít informace z rozhovoru pro její bakalářskou práci.

(Bakalářská práce se týká zjištění, jak se mladým lidem, kteří studovali učební obory E, daří na cestě za dospělostí.)

Byl/a jsem seznámen/a s cílem a obsahem výzkumu.

SOUHLASÍM se způsobem, jak bude chráněna má identita během výzkumu i po jeho skončení.

SOUHLASÍM s nahráváním mého rozhovoru a s analýzou výsledného zvukového záznamu a jeho následného přepisu.

Rozumím tomu, pokud se v průběhu rozhovoru objeví pro mě obtížná témata, mohu odmítnout odpovědět na jakoukoliv otázku nebo kdykoliv ukončit rozhovor.

Jméno a příjmení:

Datum rozhovoru:

Podpis: